

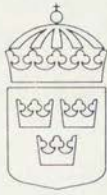
Kvinnlig tronföljd.

*Betänkande av
utredningen om kvinnlig tronföljd.*

SOU
1977:5

23
16

Statens offentliga utredningar
1977:5
Justitiedepartementet

Kvinnlig tronföljd

Betänkande av
Utredningen om kvinnlig tronföljd
Stockholm 1977

Omslag Jan Boman
ISBN 91-38-03297X
ISSN 0375-250X
Gotab, Stockholm 1977

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom riksdagsskrivelse 1975/76:1 anmälde riksdagen hos regeringen att den beslutat anhålla om utredning och förslag till införande av kvinnlig tronföljd. Med anledning härav meddelade dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer direktiv för utredningen i anförande till statsrådsprotokollet den 18 december 1975. Sedan han inledningsvis redogjort för successionsordningens bestämmelser och för behandlingen i riksdagen av frågan om kvinnlig tronföljd anförde han: Med anledning av riksdagens beslut bör en särskild sakkunnig tillkallas för att undersöka tänkbara ordningar med arvsrätt till tronen för både män och kvinnor samt ta ställning till i vilka hänseenden ändringar i successionsordningens regler kan bli nödvändiga i sammanhanget. Den sakkunnige bör därvid även uppmärksamma behovet av särskilda regler för en övergång till nya tronföljdsbestämmelser.

Genom beslut den 18 december 1975 bemyndigade regeringen chefen för justitiedepartementet att tillkalla en sakkunnig med uppdrag att utreda frågan om rätt till tronen också för kvinnor. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen samma dag såsom sakkunnig f. d. landshövdingen Ingvar Lindell. Den 6 februari 1976 förordnades rådmannen Helga Rossipal till sekreterare i utredningen, som antagit namnet Utredningen om kvinnlig tronföljd.

Utredningen får härmed avgiva sitt betänkande. Härjämte får utredningen överlämna dels en av riksmarskalksämberet tillhandahållen uppställning över ättlingar till Karl XIV Johan och hans maka och dels en förteckning rörande av utredningsmannen genomgången litteratur.¹

Stockholm i januari 1977.

Ingvar Lindell

Helga Rossipal

¹ Uppställningen och förteckningen har inte tryckts.

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	7
<i>Författningsförslag</i>	9
1 <i>Tronföljd</i>	15
2 <i>Utländska tronföljdsordningar med kvinnlig tronföljd</i>	17
3 <i>Svensk historik</i>	21
4 <i>1810 års successionsordning</i>	25
5 <i>Kungens ställning och uppgifter enligt regeringsformen</i>	31
6 <i>Behandlingen av frågan om kvinnlig tronföljd under senare tid</i>	35
7 <i>Utredningsmannens utlåtande</i>	41
8 <i>Specialmotivering till förslagen</i>	51
<i>Bilaga</i> Utdrag ur Responsum vedrørende de problemer, der knytter sig til en ændring af tronfølgeoven af 1853 avgivet av professor, dr. jur. Stig Iuul	55

Sammanfattning

I de europeiska monarkier där kronan kan ärvas även av en kvinna är tronföljden ordnad med visst företräde för de manliga tronarvingarna. I Danmark, Nederländerna och Storbritannien går sålunda brodern, även om han är yngre än systemen, före henne till tronen. Utredningsmannen föreslår däremot att kvinnlig successionsrätt i vårt land anordnas på sådant sätt att fullständig jämställdhet ernås mellan man och kvinna, dvs. i en syskonkrets skall, oavsett kön, alltid den som är äldst stå närmast till tronen. Enligt förslaget skall den kvinnliga tronföljden endast avse efterkommande till konung Carl XVI Gustaf. Vidare föreslås en del följdändringar i successionsordningen, bl. a. att en ogift kvinnlig monark – och då också en ogift manlig sådan – skall ha riksdagens samtycke till sitt äktenskap. Slutligen kan nämnas att gemålen till en drottning som är statschef enligt förslaget skall få titeln prins.

Författningsförslag

1 Förslag till

Lag om ändrad lydelse av 1 kap. 5 § regeringsformen

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 Kap. Statsskickets grunder

5 §

Konungen är rikets statschef.

Konung eller drottning, som enligt successionsordningen innehar Sveriges tron, är rikets statschef.

Vad i denna regeringsform eller annan författning är stadgat om konungen skall, därest drottning är statschef, gälla henne.

2 Förslag till

Lag om ändring i successionsordningen

Kungl. Maj:ts och Rikets Ständers fastställda Successionsordning,

varefter den högborne furstes, Svea rikes utkorade kronprins, hans kungl. höghets prins JOHAN BAPTIST JULII av Ponte-Corvo manliga bröstarvingar skola äga rätt till den kungl. svenska tronen, samt att Svea rikes styrelse tillträda,

dat. Örebro den 26 september 1810, med de därefter och sist vid riksdagen i Stockholm år 1974, av <i>Konungen och riksdagen</i> antagna förändringar.	dat. Örebro den 26 september 1810, med de därefter och sist vid riksmötet i Stockholm år xxxx, antagna förändringar.
---	--

Vi CARL, med Guds nåde, Sveriges, Götes och Vendes Konung &c. &c. &c., arvinge till Norge, hertig till Schleswig Holstein, Stormarn och Ditmarsen, greve till Oldenburg och Delmenhorst &c. &c., gøre veterligt: att,

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

sedan Riksens Ständer enhälligt antagit och fastställt den successionsordning, varefter den högborne furstes, Svea rikets utkorade kronprins, hans kungl. höghet prins JOHAN BAPTIST JULII manliga bröstarvingar skola äga rätt till den svenska tronen, samt Sveriges rikets styrelse tillträda, och denna grundlag till Vårt nådiga gillande blivit överlämnad, have Vi, i kraft av den enligt 85 § i regeringsformen Oss tillkommande rättighet, velat denna av Riksens Ständer samtyckta successionsordning härmed antaga, gilla och bekräfta, alldeles såsom den ord för ord härefter följer:

Successionsordning.

varefter den högborne furstes, Svea rikets utkorade kronprins, hans kungl. höghets, prins JOHAN BAPTIST JULII av Ponte-Corvo manliga bröstarvingar skola äga rätt till den kungl. svenska tronen, samt att Svea rikets styrelse tillträda; av Konung och Riksens Ständer gjord och fastställd på urtima riksdagen i Örebro den 26 september 1810.

Vi efterskrivne Svea rikets Ständer, grevar, friherrar, biskopar, ridderskap och adel, klerkeri, borgerskap och menige allmoge, som nu här i Örebro till allmän urtima riksdag församlade äro, göre veterligt: att, sedan den högborne fursten, Svea rikets utkorade kronprins, hans kungl. höghet prins CARL AUGUST utan manlige bröstarvingar avlidit, och vi även genom den, under den 21 augusti 1810, upprättade förening och valakt, utkorat den högborne furste, prins JOHAN BAPTIST JULIUS av Ponte-Corvo, till Svea rikets kronprins, att på de villkor, så väl nyssnämnda valakt, som ock högbemälda furstes till avgivande av oss föreskrivna försäkran förmå och innehålla, Hans Kungl. Maj:t Vår nu regerande allernådigste Konung och Herre, Carl den XIII:e, efter dess dödliga frånfälle (varmed den Högste Guden nådeligen länge fördröje) i regeringen över Svea rike samt detsamma underlydande länder efterträda, till Sveriges Konung krönas och hyllas, samt riket styra; alltså hava vi för hans kungl. höghets JOHAN BAPTIST JULII, furstens av Ponte-Corvo, äkta manliga bröstarvingar, härmed velat upprätta och fastställa denna ordning för successionen till Sveriges krona och regering, på sätt och med villkor här nedanför uttryckligen stadgas.

§ 1

Då hans kungl. höghets, kronprins JOHAN BAPTIST JULII redan ingångna äktenskap med manlig bröstarvinge välsignat är, och ännu framdeles kan välsignat varda, skall efterträda hans kungl. höghet *i regeringen* hans kungl. höghets förstfödde son, och efter honom denne senares manliga efterkommande, i den ordning de ättens huvudman i rätt nedstigande led närmast äro. Går den förstfödde sonens led på manssidan ut, tillfalle då *regeringen* hans

Då hans kungl. höghets, kronprins JOHAN BAPTIST JULII redan ingångna äktenskap med manlig bröstarvinge välsignat är, och ännu framdeles kan välsignat varda, skall efterträda hans kungl. höghet *på tronen* hans kungl. höghets förstfödde son, och efter honom denne senares manliga efterkommande, i den ordning de ättens huvudman i rätt nedstigande led närmast äro. Går den förstfödde sonens led på manssidan ut, tillfalle då *tronen* hans

Nuvarande lydelse

kungl. höghets andre son i ordningen, med successionsrätt för hans manliga efterkommande i samma ordning, som för den förstfödde stadgat är, nämligen allteftersom de i rätt nedstigande led ättens huvudman närmast äro. Utgår även den andre sonens linje på manssidan, gånge successionsrätten till den tredje och så vidare till de övriga hans kungl. höghets söner, i samma ordning, och rätt nedstigande led efter förstfödsrätt, som här ovanföre för den förstföddes ätt föreskrivet är.

Föreslagen lydelse

kungl. höghets andre son i ordningen, med successionsrätt för hans manliga efterkommande i samma ordning, som för den förstfödde stadgat är, nämligen allteftersom de i rätt nedstigande led ättens huvudman närmast äro. Utgår även den andre sonens linje på manssidan, gånge successionsrätten till den tredje och så vidare till de övriga hans kungl. höghets söner, i samma ordning, och rätt nedstigande led efter förstfödsrätt, som här ovanföre för den förstföddes ätt föreskrivet är.

Konung Carl XVI Gustafs kvinnliga efterkommande skola äga enahanda rätt till Sveriges krona som de manliga.

Vad i denna successionsordning eller annan författning är stadgat om arvprins skall äga motsvarande tillämpning på arvprinsessa.

§ 2

Dör Konung i Sverige, utan att lämna manliga bröstarvingar men Hans efterlämnade drottning sig i välsignat tillstånd befinner, före regent eller statsrådet regeringen med kungl. makt och myndighet, på sätt och med villkor, 41 och 93 §§ av regeringsformen föreskriva, till dess Riksens Ständer, å den tid regeringsformen utstakar, hunnit sammankomma, då dem tillhör, att om regeringens förande själva förordna. Bliver drottningens livsfrukt av mankön, förordne då Riksens Ständer riksföreståndare, varom i 93 § regeringsformen stadgat är. Bliver drottningens livsfrukt av kvinnokön, träde den av ätten, som efter förstfödsrätt den avlidne Konungen i arvsföljden, på sätt i § utstakar, närmast är, såsom Konung till regeringen.

Dör Konung i Sverige och Hans efterlämnade drottning eller änkan efter arvprins sig i välsignat tillstånd befinner, då skall, om det väntade barnet är närmast till tronen, statschefens uppgifter fullgöras tills vidare av en riksföreståndare såsom i 5 kap. 4 § regeringsformen är stadgat.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

§ 3

De av kungl. huset av kvinnokön, och deras efterkommande, ändock dessa av mankön äro, have ingen rätt till Sveriges krona *och regering*.

De av kungl. huset av kvinnokön, och deras efterkommande, ändock dessa av mankön äro, have ingen rätt till Sveriges krona.

Stadgandet i denna paragraf har icke avseende på efterkommande till Konung Carl XVI Gustaf.

§ 4

Såsom regeringsformens 2 § uttryckligen stadgar, att Konung alltid skall vara av den rena evangeliska läran, sådan som den, uti den oförändrade Augsburgiska bekännelsen, samt Uppsala mötes beslut av år 1593, antagen och förklarad är, alltså skola ock *prinsar av det kungl. huset* uppfödas i samma lära och inom riket. *Den av kungl. familjen*, som ej sig till samma lära bekänner, vare från all successionsrätt utesluten.

Såsom *den äldre* regeringsformens 2 § uttryckligen stadgar, att Konung alltid skall vara av den rena evangeliska läran, sådan som den, uti den oförändrade Augsburgiska bekännelsen, samt Uppsala mötes beslut av år 1593, antagen och förklarad är, alltså skola ock *arvprinsar* uppfödas i samma lära och inom riket. *Arvprins*, som ej sig till samma lära bekänner, vare från all successionsrätt utesluten.

§ 5

Prins av det kungl. huset må ej gifta sig, med mindre *Konungen*, sedan *statsrådets tankar inhämtats*, därtill lämnat samtycke. Sker det ändock, have han förverkat arvsrätt till riket för sig, barn och efterkommande. Lag samma vare, om han, med eller utan sådant samtycke, tager till gemål enskild svensk mans dotter.

Arvprins må ej gifta sig, med mindre *regeringen* därtill lämnat samtycke. Sker det ändock, have han förverkat arvsrätt till riket för sig, barn och efterkommande. Lag samma vare, om han, med eller utan sådant samtycke, tager till gemål enskild svensk mans dotter.

§ 6

Prinsessor av det kungl. huset må ej träda i gifte utan *Konungens vetskap och samtycke*.

(Denna paragraf utgår)

§ 7

Tronföljaren må ej anträda resa utrikes utan *Konungens vetskap och samtycke*.

§ 8

Prins av kungl. svenska huset må ej, utan *Konungens och Rikens Ständers*

Arvprins må ej, med mindre *riksdagen genom lag* lämnat samtycke

Nuvarande lydelse

samtycke, bliva regerande furste av utländsk stat, vare sig genom val, arv eller gifte. Sker annorlunda, vare han och hans efterkommande ej berättigade att succedera till svenska tronen.

Föreslagen lydelse

därtill, bliva regerande furste av utländsk stat, vare sig genom val, arv eller gifte. Sker annorlunda, vare han och hans efterkommande ej berättigade att succedera till svenska tronen.

§ 9

Sveriges konung må ej bliva regerande furste av utländsk stat och ej heller träda i gifte, med mindre riksdagen genom lag lämnat samtycke därtill.

§ 10

Gemålen till drottning som är statschef bär titeln prins, dock utan rätt till kronan.

Till yttermera visso, att vi allt detta föreskrivna så belevat och beslutit, have vi samtliga Svea rikes Ständer detta underskrivit och beseplat; som skedde i Örebro den tjugusjätte dagen i september månad, år efter Kristi börd, ett tusende åttahundra och på det tionde.

På ridderskapets och adelns
vägnar:

CLAES FLEMING

h. t. lantmarskalk.

(L. S.)

På prästeståndets
vägnar:

JAC. AX. LINDBLOM

talman.

(L. S.)

På borgareståndets
vägnar:

J. WEGELIN

n. v. talman.

(L. S.)

På bondeståndets
vägnar:

LARS OLSSON

n. v. talman.

(L. S.)

Detta allt, som föreskrivet står, vele Vi ej allenast själve för orygglig grundlag antaga, utan bjude och befalle jämväl i nåder, att alle de, som Oss och Våre efterträdare samt riket med huldhet, lydno och hörsamhet förbundne äre, böra denna successionsordning erkänna, iakttaga, efterleva och hörsamma. Till yttermera visso have Vi detta med egen hand underskrivit och bekräftat, samt Vårt kungl. insegel låtit vederligen hänga här nedanføre, som skedde i Örebro, den tjugusjätte dagen i september månad, året efter Vår Herres och Frälsares Jesu Kristi börd, det ett tusende åttahundra och på det tionde.

CARL

(L.S.)

1 Tronföljd

Tronföljd eller succession är den ordning i vilken regenterna följer varandra i en monarki. I den ärftliga monarkin övergår kronan i viss ordning från en medlem till en annan inom en viss ätt eller dynasti. I de valriken som föregick de ärftliga monarkierna i Europa grundades tronföljden på val. Genom sedvana hölls dock ofta valet inom en viss släkt så länge lämpliga medlemmar fanns inom denna. Övergången från valrike till arvrike innebar enligt viss uppfattning ett folkets val av en hel ätt. Den ordning enligt vilken ättens medlemmar följer ättens huvudman (primus acquirens = den förste förvärvaren) på tronen uppfattades i samband härmed som en lag som inte har med arvsöverlåtelse att göra. Då det enligt tronföljdsordningen inte längre finns någon som är arvsberättigad till tronen återgår enligt denna uppfattning valrätten till folket. På andra håll betraktades tronföljden som rent privaträttslig. Riken delades som andra gods och den regerande monarken kunde åsidosätta gällande tronföljd genom testamentariska förordnanden.

Oberoende av denna indelning i tronföljdsordningarna varierar dessas utformning i hög grad. Ingen ordningsföljd har ansetts självklar. Förebilder har i stor utsträckning varit de inom varje land gällande reglerna för privat arvsföljd. Hänsynen till att riket inte fick delas gjorde det emellertid nödvändigt med särskild reglering. Med länsrätten som förebild antogs därför vanligen principen om förstfödsrätten i rakt nedstigande led (lineal primogenitur). Denna innebär företräde för den förstfödde och hans släktgren så att den äldste inom den äldsta släktgrenen tillträder tronen med representationsrätt. Detta medför att, då en kung dör, den avlägsnaste avkomling till en avliden äldre son till honom i tronföljden går före hans yngre levande son eller dennes avkomlingar.

Den skillnad som finns mellan tronföljdsordningar i olika stater gäller huvudsakligen om och hur långt tronföljdsrätt medges kvinnor och deras avkomlingar. Tronföljdsordningarna kan i detta avseende indelas i olika grupper.

1. En tronföljdsordning kallas *agnatisk* då tronföljden endast räknar med arvsrätt för män och genom män.

2. En ordning där en kvinna kan bestiga tronen men inte förmedla arvsrätt till sina barn brukar också betecknas som agnatisk. Ett exempel härpå är Norrköpings arvförening 1604, som reglerade drottning Kristinas rätt till tronen.

3. Några tronföljdsordningar har möjliggjort för kvinnor att förmedla arvsrätt till sina barn men inte att själva bestiga tronen. Den norska

tronföljdsordningen av 1276, upphävd 1302, och den spanska av 1947 utgör exempel på en sådan ordning.

4. En *agnatisk-kognatisk* tronföljdsordning räknar med kvinnlig arvsrätt först när det inte längre finns någon man som genom man härstammar från ättens huvudman. När tronföljden övergått på kvinnolinjen har dock manliga bröstarvingar företrädare inom denna nya linje.

5. En *kognatisk* tronföljdsordning innebär att kvinnliga bröstarvingar till en avliden kung har arvsrätt till tronen, dock med företrädare för manliga bröstarvingar inom samma led, så att en yngre son går före en äldre dotter.

6. En ordning som helt likställer man och kvinna och tillerkänner det äldsta barnet oavsett kön rätten till tronen har benämnts *fullt kognatisk*. Någon sådan tronföljdsordning har ännu inte förekommit.

I anslutning till 2. kan också nämnas det gradualsystem som först rådde i Norge när man där övergått till arvrrike. Systemet innebar att anförvanterna ordnades i klasser i nummerföljd efter den ordning vari de var arvsberättigade. När en kung avlidit skulle i första rummet hans äkta söner komma ifråga och om sådana inte fanns hans sonsöner och därefter bröder, farbröder, brorsöner och farbröders söner. Sjunde klassen utgjordes av söner födda utom äktenskapet och åttonde klassen av äktfödda dottersöner.

Såsom en konsekvens av att den saliska lagen uteslöt kvinnor från arvsrätt till fast egendom förekom agnatisk tronföljd i Frankrike. Under påverkan härav infördes sådan ordning i Belgien och Italien under 1800-talet i dessa länders första tronföljdsordningar. Tronföljd endast för män förekom i de olika staterna i Tyskland och infördes även i Sverige genom vår första arvförening 1544. Den i Norge 1814 införda tronföljden var agnatisk. Agnatisk-kognatisk tronföljd har förekommit i Österrike, Ungern och Ryssland samt gäller för närvarande i Luxemburg.

För kvinnan mera gynnsamma tronföljdsordningar förekom på Pyreneiska halvön och Brittiska öarna. Spanien har tidigare under olika perioder haft agnatisk-kognatisk eller kognatisk tronföljd. Portugals sista monarkiska författning var kognatisk. Detsamma torde ha varit fallet beträffande Grekland. Storbritanniens tronföljd är kognatisk sedan 1701. Kvinnlig tronföljd av detta slag infördes i Danmark 1953. Nederländerna, som sedan 1815 haft agnatisk-kognatisk tronföljd och i flera led haft drottningar på tronen, övergick 1963 till en kognatisk ordning.

2 Utländska tronföljdsordningar med kvinnlig tronföljd

Av Europas nu existerande åtta monarkier har fyra enbart manlig tronföljd, nämligen Sverige, Belgien, Norge och Spanien. Kvinnlig tronföljd finns däremot i Danmark, Nederländerna, Storbritannien och Luxemburg. I de tre förstnämnda av dessa länder är också regenten för närvarande en kvinna. I Spanien har ändringar i tronföljdslagen aviserats, vilka bl. a. kan komma att innebära arvsrätt till tronen också för kvinnor.

Danmark

Danmark var intill 1660 ett valrike, där valet dock traditionellt skedde inom den döde kungens släkt. I allmänhet valdes hans äldste son till ny kung. Det ifrågasattes aldrig att en kvinna kunde väljas till regerande drottning. Unionstidens drottning Margareta styrde Danmark i egenskap av förmyndare. Drottningtiteln härrörde från hennes äktenskap med en norsk kung. I samband med enväldskungadömet införande i Danmark 1660–1661 blev kungamakten ärftlig. Genom kongeloven 1665 fastställdes arvsföljden genom minutiösa bestämmelser. Tronen skulle ärvas av Fredrik III:s avkomlingar, även kvinnliga. Någon arvsrätt för kvinna kom dock inte i fråga så länge det existerade någon man som genom man härstammade från stamfadern. Tronföljden var sålunda agnatisk-kognatisk. Denna ordning tillgodosåg rent dynastiska hänsyn. Bl. a. underlättades därigenom för Fredrik III:s kvinnliga avkomlingar att ingå ståndsmässiga äktenskap.

Vid mitten av 1800-talet förutsågs att den manliga linjen efter Fredrik III skulle dö ut i Danmark och att arvsrätten till tronen skulle övergå på en kvinnlig linje. Emellertid kunde av särskilda skäl kvinnlig tronföljd inte komma i fråga beträffande det danska rikets samtliga delar. Anspråk på tronen kunde därför komma att framställas från andra europeiska furstehus, vilka genom män härstammade från Fredrik III. Efter underhandlingar lyckades man genom en europeisk traktat i London 1852 få Ryssland och övriga berörda länder att då avstå från sina anspråk och att godkänna att hertig Christian av Glücksburg blev tronföljare i Danmark. Han var gift med en av de närmast successionsberättigade kvinnorna enligt kongeloven, prinsessan Louise av Anhalt-Dessau. Hon hade genom särskild förklaring överfört sina rättigheter till tronen på sin make och deras gemensamma efterkommande. En ny tronföljelov antogs efter stora inrikespolitiska svårigheter 1853. Som en följd av Londontraktaten fastställdes däri en rent manlig tronföljd

begränsad till Christian IX:s och drottning Louises avkomlingar.

Den nuvarande tronföljdsordningen regleras genom den danska grundlagens 2 § och den därtill knutna tronföljelov av den 27 mars 1953. Den medger ånyo arvsrätt för kvinna till den danska tronen. För att inte ett stort antal medlemmar av utländska furstehus genom denna reform automatiskt skulle bli arvsberättigade till den danska tronen har arvsrätten begränsats till Christian X:s (död 1947) och drottning Alexandrines avkomlingar. Förebild för tronföljdsordningen har varit de då i England och Nederländerna gällande tronföljdsreglerna. Arvsföljden är lineal-kognatisk. Vid kungens död övergår tronen till hans son eller dotter, därvid son går före dotter och äldre före yngre. En yngre son går alltså före en dotter, även om han skulle vara född i ett senare äktenskap än hon. Avkomling till ett avlidet barn träder i dettas ställe enligt samma ordning. Detta innebär att om det finns flera arvsberättigade linjer efter den döde så bestäms dessa linjers inbördes förhållanden efter den ställning som huvudmannen för linjen skulle ha haft om han eller hon varit i livet. En avliden äldre sons avkomlingar går därför, även om de är kvinnor, före en yngre son som är i livet. Likaså går en äldre avliden dotters dotter före en avliden yngre dotters son. Dör kungen utan att efterlämna någon till tronen arvsberättigad avkomling övergår tronen till hans bror eller syster med företräde för brodern. Har kungen flera syskon av samma kön eller har något av hans syskon avlidit tillämpas samma linealprincip som i fråga om kungens barn. Kungens avlidna broders kvinnliga avkomlingar går alltså före kungens syster eller om hon är avliden hennes manliga avkomlingar. Finns inte någon arvsberättigad enligt vad som nu sagts övergår tronen till den därefter närmaste sidolinjen bland Christian X:s avkomlingar, därvid samma ordning tillämpas. Endast barn födda inom äktenskapet har arvsrätt till tronen.

I 1953 års tronföljelov infördes den nyheten att riksdagens samtycke fordras till monarkens äktenskap. Den motiverades med att erfarenheter från utlandet under senare tid visat att en regerande kungs eller drottningens äktenskap var en fråga som kunde få vidsträckta statsrättsliga och politiska konsekvenser. Detta ansågs inte minst gälla om en kung eller regerande drottning ingick äktenskap med en regent eller tronarvinge i ett annat land. Riksdagens samtycke till äktenskapet kan efter omständigheterna förknippas med villkor att de i äktenskapet födda barnen och deras avkomlingar inte får arvsrätt till tronen eller i varje fall får stå tillbaka för andra tronarvingar.

Kungens i statsrådet givna samtycke fordras för att en till tronen arvsberättigad person skall kunna ingå äktenskap med bibehållande av arvsrätten för sig och sina efterkommande. Kravet på samtycke i statsrådet infördes 1953 i samband med den kvinnliga tronföljden. Syftet var att säkra att en tronarvinge oavsett sitt äktenskap bevarar sin anknytning till Danmark och icke kommer under ett icke önskvärt främmande inflytande. Vid samtycket kan därför ställas villkor. Så skedde i fråga om prinsessan Benediktens äktenskap 1967 med en tysk prins. För samtycket ställdes som villkor att båda makarna bosätter sig i Danmark om prinsessan skulle bli närmaste tronarvinge och att hennes make då söker danskt medborgarskap. För att deras barn i äktenskapet och dessas avkomlingar skall bevara arvsrätten skall de bosätta sig i Danmark när de blir närmaste tronarvingar och senast när de uppnår skolpliktig ålder enligt dansk lag. Till prinsessan Anne-Maries äktenskap 1964 med kung Konstantin av Grekland gavs

samtycke i statsrådet med det tillägget, att arvsrätten till Danmarks tron bortföll för prinsessan och hennes avkomlingar.

Drottning Margrethe II av Danmark besteg tronen 1972.

Luxemburg

I storhertigdömet Luxemburg går tronföljdsreglerna ytterst tillbaka på en s. k. familjepakt av 1783, stadfäst i konstitutionen 1868. Tronen ärvs inom huset Nassau i första hand av män som genom män härstammar från stamfadern. Först när alla dessa s. k. manliga agnater avlidit övergår tronen till en kvinna. Enligt en ny familjepakt 1907, fastställd genom lag samma år, är tronföljden också beträffande kvinnolinjen anordnad enligt förstfödsrätt med företräde för de manliga linjer som uppstår. 1912 övergick tronen första gången till en kvinna.

Nederländerna

När Nederländerna hade uppnått självständighet under Napoleonkrigen utropades Vilhelm Fredrik av Oranien-Nassau till Nederländernas förste kung (död 1843). Han var sonson till Vilhelm IV av Oranien, som 1747 valdes till ståthållare, ett ämbete som var ärftligt inom hans släkt, både på mans- och kvinnosidan. Inom den kommission som utarbetade den nya författningen gjorde sig starka motsättningar gällande. En riktning var för en mera begränsad kungamakt med endast manlig tronföljd. Enligt en annan riktning, som kom att få stort inflytande på författningen, borde kungen få vittgående befogenheter och tronföljden vara agnatisk-kognatisk. Den senare åsikten segrade vilket även tillgodosåg kungens önskan att upprätthålla huset Oraniens tidigare rättigheter. Författningen 1815 fastslog sålunda en agnatisk-kognatisk tronföljd. 1890 övergick tronen på kvinnolinjen. Den efterföljande regenten blev även kvinna – drottning Juliana. Även den nuvarande tronföljaren är kvinna – prinsessan Beatrix.

Enligt författningen 1848 och däri senast 1963 vidtagna förändringar är tronföljdsordningen kognatisk. Kronan ärvs av lagliga avkomlingar till den tidigare nämnde kung Vilhelm Fredrik, prins av Oranien-Nassau (död 1843). Kronan övergår vid succession till den senast avlidne kungens efterkommande, därvid söner har företräde framför döttrar och äldre framför yngre. Saknar den senast avlidne kungen efterkommande övergår kronan på samma sätt till, i första hand, de efterkommande till den avlidnes fader och, i andra hand, de efterkommande till den avlidnes farfader, såvitt den avlidne kungen icke står i fjärrare blodsförvantenskap än i tredje ledet. Avstående från kronan har i fråga om tronföljden samma verkan som dödsfall. Om det inte finns någon arvsberättigad till tronen enligt dessa regler tillsättes en ny tronföljare genom lag.

Barn som föds i äktenskap som monarken ingår utan samtycke av generalstaterna (parlamentet) är uteslutna från arvsrätt till kronan. Detsamma gäller deras avkomlingar. Vill prins eller prinsessa med arvsrätt till kronan ingå äktenskap krävs samtycke därtill genom lag. Ett exempel härpå

är lagen den 8 december 1965 om tillstånd till prinsessan Beatrix äktenskap. Utan sådant samtycke förlorar vederbörande arvsrätten till kronan för sig och sina efterkommande.

Genom regeringsakt den 16 februari 1966 tillerkändes prinsessan Beatrix make rätt att efter giftermålet bära titeln prins av Nederländerna och vara medlem av det kungl. huset. Samtidigt förordnades att de barn som kunde komma att födas i äktenskapet skulle bära – förutom faderns titel och namn – titlarna prins (prinsessa) av Nederländerna och prins (prinsessa) av Oranien – Nassau.

I Nederländerna har på senare tid vissa grundlägsändringar diskuterats avseende tronföljden, bl. a. att slopa den nu gällande regeln att söner tager arv före döttrar.

Storbritannien

Reglerna om arvsföljden till den engelska kronan reglerades senast 1700–1701 genom den engelska tronföljdsordningen Act of Settlement. Reglerna avspeglar de sedan medeltiden i England förekommande reglerna om arvsrätt till fast egendom. Kronan ärvs av köttsliga avkomlingar, "heirs of the body", till prinsessan Sophia, dotterdotter till Jakob I. Den avlidne kungens äldste son har företräde till kronan framför sina yngre bröder och sina systrar. Dessa senare kan inte ärva kronan om de har äldre eller yngre bröder. En äldre syster torde ha företräde framför en yngre. Den avlidne kungens dotter ärver kronan före hans bröder. Om den döde kungen saknar avkomlingar går kronan i första hand till hans bror eller dennes avkomlingar. Det anses att en kungs äktenskap måste godkännas av regeringen (jfr Edvard VIII:s abdikation 1936 vid hans äktenskap med Mrs Simpson). Prinsar och prinsessor måste ha kungens tillstånd att ingå äktenskap om de är under 25 år.

3 Svensk historik

Sverige var under medeltiden ett valrike, dvs. kungen valdes av en menighet med olika sammansättning. Valen hölls dock vanligtvis inom en och samma släkt och helst utsåg man en kungason till kung. Någon kvinna blev aldrig formligen vald till regerande drottning. Unionsdrottningen Margareta, vilken hade sin drottningtitel från äktenskapet med kung Håkon, son till Magnus Eriksson, styrde Sverige under titeln "rikets fullmyndiga fru och husbonde" vilket dock i praktiken innebar att hon var regerande drottning.

Gustav Vasa gjorde landet till ett arvrike genom ett herredagsbeslut i Örebro 1540. Beslutet bekräftades genom vår första arvförening på Västerås riksdag 1544. Arvföreningen inleddes med en betraktelse över valrikets bristfälligheter och arvríkets företräden och prisade vidare de stora välgärningar som Gustav Vasa gjort riket. I sin tacksamhet lovade och svor ständerna att anta Gustav Vasas "konungsliga mansköns-släkte och livsarv-herrschaftter, födda och ofödda" såsom "Sveriges kronas och rikets arvingar" och att hålla dem "för sina rätta naturliga konungar, furstar och herrar", först den äldste och "sedan från linjen till linjen". Det fastslogs en arvsrätt övergående endast på män genom män med företräde för den förstfödde, alltså en lineal och agnatisk arvsrätt i dess enklaste form. Om förlust av arvsrätt under särskilda omständigheter var då inte tal. 1544 års arvförening tillämpades 1560 då Erik XIV besteg tronen. Han avsattes emellertid 1569 och hans bror Johan valdes till kung. På grund av den förargelse som Erik väckt genom sitt äktenskap med Karin Månsdotter, dotter till en knekt, antogs vid riksdagen 1582 en stadga om "konungslig och furstlig rättighet över furstendömen" vari föreskrevs att tronföljdsrätt kunde förloras genom giftermål med ofrälse kvinna.

På riksdagen 1590 beslöts en ny arvförening vilken innebar tronföljdsrätt för Johan III:s manliga avkomlingar och i andra hand för hans bror Karl och dennes manliga avkomlingar. Den var en förnyelse av arvföreningen 1544 men innehöll den nyheten att arvsrätt på kvinnolinjen kunde komma i fråga om alla manslinjer dog ut. För detta fall föreskrevs att den prinsessa som då var äldst och "oförsedd", dvs. ogift, skulle vara rikets drottning. Ständerna skulle utse hennes make, dock inte utan hennes vilja. Valet skulle företrädesvis avse någon furste i Tyskland som härstammade från Gustav Vasa. Som motivering för den kvinnliga arvsrätten angavs främst adelns tacksamhet för Johan III:s år 1569 utfärdade adelsprivilegier, vilka i sin tur tillkommit därför att adeln välvilligt samtyckt till att Sverige blivit ett arvrike. 1590 års arvförening kom att tillämpas endast på Sigismund som skiljdes från

tronen med hela sin ätt på Linköpings riksdag 1600.

Genom en ny arvförening beslutad på riksdagen i Norrköping 1604 fästes arvsrätten till kronan vid Karl IX och hans manliga efterkommande och i andra hand vid Johan III:s son hertig Johan och hans manliga linje. För den händelse dessa manliga linjer gick ut skulle, i likhet med vad som bestämts 1590, arvsrätt komma i fråga för Karls och Johans kvinnliga avkomlingar. Som skäl för arvsrätt på kvinnolinjen anfördes liknande omständigheter som 1544 åberopats för arvrikets införande, nämligen att skada, fördärv och oenighet brukade följa av ett kungaval medan sämja och endräkt brukade råda när den rätta bords- och blodslinjen följdes. Villkoren för prinsessas arvsrätt var nu desamma som tidigare, dvs. att hon var äldst och ogift. Det tillägget gjordes dock att successionsrätt gick förlorad för prinsessa genom äktenskap med någon som inte bekände sig till den lutherska läran. Även äktenskap med infödd svensk man rekommenderades nu för prinsessornas del.

Enligt 1604 års arvförening gällde för arvfurste – liksom torde ha varit fallet för prinsessa – att han förverkade sin arvsrätt om han avföll från den evangeliska läran. Ville han behålla sin arvsrätt fick han inte heller ta sig en hustru av annan religion. En tredje bestämmelse, vars ändamål var att hindra för riket olämpliga giftermål, innebar förbud att ingå äktenskap utan att ständerna prövat om detta var "för fursten och hela riket gagneligt". Slutligen stadgades att arvfurste som mottagit annat kungarike inte fick bestiga Sveriges tron och att inte heller kung fick motta annat rike om han inte alltid bodde kvar i Sverige.

De nyssnämnda bestämmelserna i 1604 års arvförening om förbehåll och villkor för arvsrätten till tronen var en följd av erfarenheterna från Sigismunds regering och de strider och oroligheter som under denna tid drabbade landet. Bestämmelserna finns till större delen kvar i mer eller mindre förändrad form i vår nu gällande successionsordning.

På grund av 1604 års arvförening ärvdes kronan för första och enda gången av en kvinna, nämligen av drottning Kristina vid Gustav II Adolfs död 1632. Karl IX:s dotter Katarina av Pfalz hade gift sig med en reformert furste och hade därigenom förlorat sin arvsrätt. För att inte tvekan skulle råda om Kristinas arvsrätt hade denna redan under faderns livstid bekräftats på 1627 års riksdag och senare stadfäst på 1633 och 1634 års riksdagar och vidare i sistnämnda års regeringsform. I dennas 2 § åberopades som grund för successionen 1544 och 1604 års arvföreningar. I den sistnämnda fanns inte något uttalande om att arvsberättigad kvinna kunde förmedla arvsrätt till sina barn, inte ens om hennes äktenskap ingåtts med ständernas samtycke. Kristina var därför den sista arvsberättigade medlemmen av Vasahuset. På riksdagen i Stockholm 1650 genomdrev hon en ny arvförening, varigenom tronföljdsrätt tillerkändes hennes kusin Karl Gustav, Katarinas son, och hans manliga efterkommande av det pfalziska huset. Den kvinnliga arvsrätten upphävdes sålunda. Arvföreningen anknöt till föregångarna 1544 och 1604 men innebar den skillnaden att arvfurste tilläts bo i främmande rike som han tillträtt. Vidare föreskrevs för Karl Gustavs äktenskap att samråd skulle ske med Kungl. Maj:t och rådet och att han inte fick ingå äktenskap som var skadligt för riket. Hustrun skulle vara av den augsburgiska trosbekännelsen och de barn som föddes i äktenskapet skulle uppfostras i denna lära.

Ständernas samtycke till arvfurstes äktenskap fordrades sålunda inte längre.

Efter Kristinas tronavsägelse regerade den pfalziska ättens kungar fram till Karl XII:s död. I sammanhang med envåldskungamaktens stabilisering utsträcktes genom riksdagsbeslut 1683 ättens arvsrätt till tronen till kvinnolinjen på sätt som fastslagits i 1604 års arvförening och bekräftats på 1627 års riksdag. Den kvinnliga arvsrätten stadfästes ytterligare genom Karl XI:s testamente som bekräftades som en oföränderlig laga stadga på riksdagen 1693. I testamentet uttalade kungen att han tillägnade sina "kvinnokönsarvingar, så länge någon av dem överlever" samma arvsrätt till tronen som tillagts drottning Kristina genom 1634 års regeringsform. Vid Karl XII:s död skulle som tronarvingar ha kunnat komma i fråga hans syster Ulrika Eleonora och hans avlidna äldre syster Hedvig Sofias son Karl Fredrik av Holstein. Men båda prinsessorna hade ingått äktenskap. 1604 års arvförening hade ju uppställt som villkor för prinsessas arvsrätt till tronen att hon skulle vara ogift. Ulrika Eleonoras make arvprins Fredrik av Hessen var dessutom reformert. Det var för övrigt oklart om Hedvig Sofia över huvud kunnat förmedla arvsrätt till sin son. Ingenting av Ulrika Eleonora eller Karl Fredrik kunde följaktligen framställa några giltiga anspråk på kronan. I samband med envåldskungadömets avskaffande valde därför ständerna Ulrika Eleonora till regerande drottning 1719. Arvsrätt tillerkändes hennes manliga bröstarvingar. Den kvinnliga arvsrätten avskaffades sålunda åter. Följande år avsåg sig drottningen regeringen till förmån för sin make prins Fredrik, som därefter valdes till kung av ständerna. Då makarna saknade bröstarvingar utsåg ständerna genom en förening 1743 till tronarvinge hertig Adolf Fredrik av Holstein, som på modernet härstammade från Vasaätten. Kronan skulle ärvas av hans manliga bröstarvingar.

Arvsföljden förblev sålunda agnatisk. I Adolf Fredriks kungaförsäkran 1751 tillades att prinsar och prinsessor inte fick ingå äktenskap utan ständernas bifall. Om frågan inte tålde dröjsmål kunde dock kungen med "råds råde" besluta därom. Kravet på ständernas samtycke till prinsars giftermål upphävdes genom 1772 års regeringsform, varefter kungens samtycke var tillräckligt.

Sedan Gustav IV Adolf och hans ätt förklarats för alla tider förlustiga kronan valdes den barnlöse Karl XIII till kung. I 1 § i den nya regeringsformen 1809 fastslogs att Sveriges rike skulle vara ett arvrike med den successionsordning för en avlidens kungs manliga efterkommande som fastställdes av rikets ständer. Prins Kristian August av Augustenborg valdes till tronföljare och det fastställdes en successionsordning för hans manliga efterkommande den 18 december 1809. Prinsen avled emellertid ogift påföljande vår. Sedan därefter fursten av Ponte-Corvo Johan Baptist Julius (Bernadotte) valts till kronprins fastställdes en ny successionsordning den 26 september 1810. Angående denna hänvisas till avsnitt 4.

4 1810 års successionsordning

Efter tronföljaren prins Kristian Augusts död på våren 1810 valdes fursten av Ponte-Corvo Johan Baptist Julius (Bernadotte) den 21 augusti 1810 på urtima riksdag i Örebro till kronprins och den 26 september samma år fastställdes den nu gällande successionsordningen. Den är en avskrift av den tidigare från 1809 med endast de ändringar som blev nödvändiga på grund av att tronföljaren var en annan person som dessutom redan var gift och hade en son.

I successionsordningen 1809 hade intagits flera nya stadganden i förhållande till vad som tidigare gällt. Men man hade även tillgodogjort sig de flesta av de tidigare bestämmelserna. Successionsordningen av den 26 september 1810 med däri senast 1974 vidtagna ändringar – alltså den grundlag som nu reglerar arvsrätten till den svenska tronen – går därför i väsentliga avseenden tillbaka på historiska förhållanden.

1809 års regeringsform innehöll även ett antal bestämmelser i ämnet. Av dessa gäller fortfarande § 2, vari föreskrivs att kungen alltid skall vara av den rena evangeliska läran, sådan som den uti den oförändrade Augsburgiska bekännelsen samt Uppsala mötes beslut av år 1593 antagen och förklarad är. Jämlikt 9 punkten 6 stycket övergångsbestämmelserna till 1974 års regeringsform har nämligen vid författningsreformen ändring icke gjorts i vad som hittills gällt i detta avseende.

Successionsordningens ingress anger prins Johan Baptist Julius (Bernadotte) av Ponte-Corvo och hans äkta manliga bröstarvingar som successionsberättigade till den svenska tronen. Karl XIV Johan är stamfader (ättens huvudman, *primus acquirens*) och tronföljden är *agnatisk* utan inskränkning. Kronan kan genom succession ledas endast till sådana manliga avkomlingar som genom män härstammar från Karl XIV Johan. I § 3 stadgas nämligen uttryckligen att kvinnliga medlemmar av kungahuset och deras efterkommande – alltså även de manliga – inte har någon rätt till Sveriges krona och regering, dvs. inte har successionsrätt. Dottersöner förekommer sålunda inte i arvsföljden.

Endast "äkta" manliga bröstarvingar kan komma i fråga till tronföljdsrätt. Därmed avses att tronarvinge skall vara född i ett lagligt äktenskap. Såsom lagligt erkännes äktenskap som är giltigt enligt svensk rätt, även svensk internationell privaträtt. För att tronföljdsrätt för arvingarna skall kunna komma i fråga gäller dessutom vissa i successionsordningen uppställda offentligrättsliga villkor för äktenskapet såsom närmare kommer att utvecklas nedan. Rätt till tronen kan inte grundas på adoption eller

testamente. Över huvud följer av successionsrättens natur av offentligrättsligt bestämd ordning för tillträde till tronen att den i viktiga avseenden skiljer sig från privaträttens regler för arv.

Den svenska tronföljden är vidare ordnad enligt *lineal primogenitur*. Som det uttrycks i successionsordningens § 1 skall Karl XIV Johan efterträdas av sin förstfödde son och dennes manliga efterkommande "i den ordning de ättens huvudman (dvs. Karl XIV Johan) i rätt nedstigande led närmast äro". Går den förstföddes led på manssidan ut, skall regeringen tillfalla den andre sonen i ordningen med successionsrätt för hans manliga efterkommande i samma ordning, som är stadgad för den förstfödde, osv. linje efter linje.

Som tronföljare kommer även i fråga ofödda barn till en avliden kung om drottningen är havande vid hans bortgång och andra manliga bröstarvingar till kungen saknas. Detta framgår av successionsordningens § 2. Utan uttryckligt stadgande får motsvarande anses tillämpligt även för det fall att tidigare avliden tronföljares änka är havande vid kungens bortgång. En efter faderns död född son intar sin plats i arvföljden. I § 2 lämnas vidare närmare föreskrifter om förfarandet i den ifrågavarande situationen. Det hänvisas till den nu upphävda äldre regeringsformens §§ 41 och 93, vari föreskrevs att den till tronföljden närmast berättigade prinsen, om han fyllt 25 år och i övrigt icke var förhindrad, skulle föra regeringen. Var denna prins förhindrad skulle enligt de nämnda paragraferna den närmast därefter arvsberättigade prinsen eller i sista hand statsrådet föra regeringen. Så snart riksdagen hunnit sammankomma, skall denna, enligt nämnda § 2, själv förordna om regeringen. Om drottningen föder en son skall riksdagen förordna en riksföreståndare. För det fall drottningen föder ett flickebarn bestigs tronen av närmast arvsberättigade prins. §§ 41 och 93 i den äldre regeringsformen motsvaras närmast av 5 kap. 4 § i den nya regeringsformen. Där behandlas i första stycket det fall att kungahuset utslöcknar. Riksdagen har då att utse en riksföreståndare som skall fullgöra statschefens uppgifter tills vidare. Riksdagen skall samtidigt utse en vice riksföreståndare. Enligt paragrafens andra stycke gäller detsamma om kungen dör eller avgår och tronföljaren – såsom blir fallet i den tidigare nämnda situationen – ännu inte fyllt 25 år.

Successionsrätten till tronen kan inte bara förvärfas enligt bestämda arvsregler, den kan också förloras eller förverkas genom särskilda åtgärder eller underlåtelser. Såsom tidigare sagts skall kungen alltid vara av den rena evangeliska läran. I successionsordningens § 4 föreskrivs att prinsar av det kungl. huset skall uppfödas i samma lära och inom riket. Vidare stadgas att den av den kungl. familjen som inte bekänner sig till samma lära är utesluten från all successionsrätt. Detta innebär att arvsrätten är förverkad. En återgång till den rätta läran reparerar inte förlusten.¹ För det fall att prins uppfostras utom riket finns inte någon påföljd angiven. Olika åsikter har inom doktrinen uttryckts i frågan huruvida en svensk prins, som trots föreskrifterna uppfostrats i en främmande religion men som övergått till den svenska statskyrkan, är arvsberättigad till tronen eller ej. Det har hävdats² att prinsen skall bekänna den evangeliska läran senast vid den tidpunkt då han som kung skall tillträda regeringen. På andra håll³ har däremot gjorts gällande att en prins alltid skall ha bekänt sig till den rätta läran för att hans arvsrätt skall vara bevarad. Den senare ståndpunkten synes bäst ansluta till föreskriften att arvprinsar skall uppfödas i den rätta läran och för övrigt väl överensstämma

¹ Malmgren, Sundberg och Petrén, Sveriges grundlagar, 11 uppl. Stockholm 1971, s. 210. Blomberg, Svensk statsrätt, 1 uppl. Uppsala och Stockholm 1904–1906, s. 213.

² Berger, Om arfsrätten till Sverges och Norges riken, Uppsala 1877, s. 35.

³ Key-Åberg, Om konunga- och tronföljareval, Uppsala 1888, s. 102 ff. Blomberg s. 212.

med svensk tradition på området.

Ett viktigt stadgande om förlust av successionsrätt återfinns i successionsordningens § 5. Enligt lagrummets sedan 1937 gällande lydelse får prins av det kungl. huset inte gifta sig med mindre konungen, sedan statsrådets tankar inhämtats, lämnat samtycke därtill. Sker det ändå, har han förverkat arvsrätt till riket för sig, barn och efterkommande. Detsamma gäller om han, med eller utan sådant samtycke, till gemål tager enskild svensk mans dotter.

Enligt den före 1937 gällande lydelsen av successionsordningens § 5 förverkades arvsrätten också alltid i det fall att prins gifte sig med enskild utländsk mans dotter. Vidare uttalades i paragrafens sista punkt att det inte var prins förment att med behörigt samtycke taga gemål av svenska kungahuset inom ej förbudna led. Denna punkt borttogs 1937 då vad däri sades ändå ansågs gälla. Bestämmelserna i § 5 lägger inte hinder i vägen för en svensk prins att, med vederbörligt samtycke, äkta dottern till en till Sverige inflyttad utlänning eller dottern till en till börden svensk, som blivit utländsk medborgare. De föreskrifter i § 5 som direkt eller indirekt hänvisat till jämbördighetsprincipen hade intill 1937 gällt oförändrade från successionsordningens tillkomst. Någon motsvarighet har inte återfunnits i andra europeiska tronföljdsordningar; man synes dock på sina håll i praktiken ha eftersträvat att följa denna princip. Enligt den äldre lydelsen av den nu ifrågavarande paragrafen fordrades endast kungens vetskap och samtycke till prins äktenskap för att arvsrätten skulle vara bevarad.⁴

I propositionen med förslag till nyssnämnda ändring av § 5 i successionsordningen uttalade föredragande departementschefen (prop. 1936:261 s. 3) bl. a. att paragrafen innebar att svensk prins för att inte förlora sin arvsrätt till tronen var hänvisad att ta sin gemål ur regerande furstehus eller därmed likställda icke regerande furstehus. Antalet sådana furstehus hade emellertid särskilt efter omvälvningar i samband med världskriget minskats väsentligt. Den begränsning som ålagts svensk prins vid val av gemål hade därmed skärpts på ett sätt som inte kunnat förutses vid grundlagarnas tillkomst. Därför borde den krets av familjer vidgas, med vilka svensk prins kunde träda i giftermålsförbindelse utan att förlora sin arvsrätt till kronan. Att ta bort förbudet mot äktenskap mellan svensk prins och utländsk enskild mans dotter syntes inte möta allvarigare betänkligheter då grundlagen alltjämt skulle uppställa fordran på ett av kungen i förväg lämnat samtycke. Om den angivna åtgärden vidtogs syntes böra stadgas att statsrådets tankar skall inhämtas innan samtycke lämnades. Departementschefen uttalade vidare angående förbudet mot giftermål med enskild svensk mans dotter att de skäl som föranlett att detta upptagits i grundlagen fortfarande torde äga giltighet. Därjämte erinrade han om att det av 1809 års konstitutionsutskott ursprungligen framlagda förslaget till successionsordning, vilket icke lade hinder i vägen för giftermål mellan svensk prins och utländsk enskild mans dotter, likväl upptog förbud för prins att taga gemål av svensk ätt utom kungahuset.

Till komplettering av departementschefens uttalande om skälen för förbudet mot arvprins gifte med enskild svensk mans dotter kan nämnas att vid diskussionen på riddarhuset 1809 om konstitutionsutskottets nyssnämnda förslag en medlem av utskottet⁵ förklarade utskottets mening

⁴ Även före 1937 års reform hävdades emellertid på flera håll, att kungens samtycke skulle betraktas som en yttring av regeringsmyndigheten och därför måste ges i statsrådet. Se Key-Åberg, s. 106, Blomberg s. 213 och Reuterskiöld, Stats- och förvaltningsrätt I, Statsregementet, Uppsala och Stockholm 1914, s. 48.

⁵ Greve Mörner, Ridder-skapets och Adelns protokoll 1809, tredje b. II, s. 4672.

sålunda: Utskottet hade dragit sig till minnes, huru historien bevitnat skadligheten av furstars äktenskapsförbindelser med undersåte och hade på den grunden infört förbudet mot giftermål med någon svensk enskild mans dotter. En annan riddarhusledamot fann utskottets förslag att utesluta "svenska adelns döttrar" från tronen ganska väl grundat, i anseende till den jalousie och de oredor som är en oundviklig följd av dylika föreningar. Vid behandlingen av frågan om ändring av § 5 vid 1937 års riksdag menade en riksdagsman, tillika f. d. professor i statsrätt⁶, att grunden för förbudet för arvprins att gifta sig med enskild person varit att kungahus och kung borde stå fria från familjeförbindelser som efter folkets uppfattning kunde verka tryckande och tvingande. Han framhöll att det tidigare varit förbindelserna med en aristokrati av jordägande stormanssläkter som ansetts riskabla medan det under senare tid närmast var fråga om en aristokrati verksam på finansernas, ekonomins och det offentliga livets område.

Genom 1937 års ändringar fastslogs således att en prins äktenskap var att betrakta som en statsangelägenhet och att samtycke därtill i fortsättningen skulle lämnas av konungen i statsrådet, dvs. regeringen i dess sammansättning före 1973–1974 års grundlagsreform. Efter den nya regeringsformens införande består regeringen av statsråden såsom ett kollektiv (6 kap. 1 § RF). Och enligt 7 punkten i övergångsbestämmelserna till regeringsformen skall bestämmelser i äldre lag eller annan författning om Konungen numera gälla regeringen, såvida det icke följer av författning eller i övrigt framgår av omständigheterna att konungen personligen (eller högsta domstolen, regeringsrätten eller kammarrätt) åsyftas. Detta är, såsom av det nyss anförda framgår, inte fallet, varför det alltså är regeringen i dess nuvarande sammansättning som har att lämna samtycket.

Något förbud för kungen själv att ingå äktenskap med enskild svensk mans dotter finns inte. Ej heller har uppställts krav på något konstitutionellt samtycke för att han skall få taga en sådan kvinna eller någon annan till sin gemål. Detta kan, inte minst i betraktande av motiveringen för förbudet för arvprins att gifta in sig i en svensk privatfamilj, te sig egendomligt och har också påtalats i den statsvetenskapliga litteraturen såsom anmärkningsvärt.⁷ Att förbudet inte kom att få sin motsvarighet också för kungen kan ha berott på att 1809 års grundlagsstiftare – om de inte helt enkelt gått förbi saken – av någon slags konstitutionell grannlagenhet inte velat fästa en sådan bestämmelse på papperet utan utgått från att kungen även därför skulle respektera den. Förklaringen till att förbudet inte också berörde kungen kan emellertid även, såsom en statsvetenskapsman gjort gällande,⁸ ha varit att grundlagstiftarna visserligen betraktat ett sådant gifte som ett ont, men ett förbud däremot som ett ännu större ont, då det skulle ha varit att lägga för tunga bojor på kungens personliga frihet.

En tredje bestämmelse om förlust av successionsrätten finns intagen i § 8. Där sägs att prins av kungl. svenska huset ej må, utan Konungens och Rikens ständers samtycke, bli regerande furste av utländsk stat, vare sig genom val, arv eller gifte. Sker annorlunda vare han och hans efterkommande ej berättigade att succedera till svenska tronen. Ej heller här finns någon motsvarande bestämmelse i fråga om kungen.

Inom den statsvetenskapliga doktrinen⁹ har meningarna varit delade rörande de successionsrättsliga verkningar na av att en prins genom otillåten åtgärd förlorar sin arvsrätt till tronen. I § 4 sägs att den som ej bekänner den

⁶ C. A. Reuterskiöld (Prot. FK 1937:8 s. 9 ff.).

⁷ Kjellén, Prins eller enskild man? Ny svensk tidskrift 1890, Stockholm 1890, s. 55, Malmgren m. fl. s. 211, Fahlbeck, Om förvärv och förlust av Sveriges krona, Stockholm 1955, s. 30. Se även Berger s. 40, Key-Åberg, s. 111, Blomberg s. 213.

⁸ Kjellén s. 55.

⁹ Berger s. 35, 40, 42, Key-Åberg s. 104, 107, 109 f., Blomberg s. 143 ff., Reuterskiöld s. 46 f.

rätta läran är utesluten från "all successionsrätt" medan i § 5 stadgas att prins genom otillåtet giftermål "förverkat arvsrätt till riket för sig, barn och efterkommande". Om prins tillträder regentskap i annat rike är enligt § 8 "han och hans efterkommande ej berättigade att succedera till svenska tronen". Enligt en mening drabbar successionsförlust på grund av trosavfall endast avfällingen men icke hans efterkommande. Det har även ifrågasatts för alla tre fallen att successionsrätt över huvud går förlorad inte endast för vederbörande prins utan även för alla hans avkomlingar. Enligt den uppfattning som torde vara den förhärskande¹⁰ bör de olika uttryckssätten i de tre paragraferna betraktas som språkliga variationer av en och samma grundsats: Prins som låtit otillåtet förfarande komma sig till last förlorar sin arvsrätt till tronen och successionsförlusten drabbar därefter födda barn. De tidigare födda barnen anses ha en självständig på släktskap med ättens huvudman grundad arvsrätt, som de behåller även när fadern förlorar sin. Det kan dock fortfarande finnas fog för viss tveksamhet, särskilt rörande tronföljdsrätt för arvingar till en svensk prins som blivit regent i annat rike. Prinsens hela familj kan ju då komma att betraktas som medlemmar av ett utländskt regerande furstehus.

I § 7 är intagen en föreskrift att tronföljaren inte får anträda utrikes resa utan kungens vetskap och samtycke. Här får förstås att det är kungen personligen som har att lämna sitt samtycke.

Prinsessornas äktenskap har hittills inte varit föremål för samma reglering som prinsarnas. Detta är naturligt då prinsessor och deras avkomlingar nu inte har arvsrätt till den svenska tronen. Successionsordningen innehåller endast den bestämmelsen (§ 6) att prinsessor av det kungl. huset ej må träda i gifte utan Konungens vetskap och samtycke. Med uttrycket Konungen får också här förstås kungen personligen i egenskap av huvudman för den kungliga familjen. Paragrafen fick den nuvarande lydelsen 1921. Dessförinnan rådde ett absolut förbud för prinsessor att ingå äktenskap med svensk man utanför kungahuset. Paragrafen torde sakna statsrättslig betydelse då den av naturliga skäl inte är förenad med någon successionsrättslig påföljd.¹¹

I detta sammanhang må något beröras det i successionsordningen flerstädes förekommande uttrycket "det kungl. (svenska) huset". Uttrycket är ett statsrättsligt begrepp med en snävare innebörd än det vanliga civilrättsliga familjebegreppet. "Det kungl. huset" (kungahuset) omfattar nämligen endast de medlemmar av familjen Bernadotte som är av mera direkt betydelse för dynastin och dess fortbestånd. Blodsbandet är naturligtvis det grundläggande elementet för kungahuset. Men genom de här ovan återgivna särbestämmelserna i successionsordningen och vad som i övrigt sedvanerättsligt får anses gälla modifieras blodsbandets betydelse för kungahusets sammansättning. Sålunda finns medlemmar i kungahuset som inte är med blodsband bundna till detta, exempelvis ingifta prinsessor. Å andra sidan är vissa blodsanförvanter uteslutna från kungahuset. Dit räknas sålunda inte barn födda utom äktenskapet, prinsar som förlorat sin successionsrätt eller prinsessor som gift in sig i andra "hus", furstliga eller privata.¹²

Successionsordningen innehöll före 1974 i § 9 en regel för det fall att kungahuset utslocknade. Riksdagen skulle då välja ett nytt kungahus.

¹⁰ Malmgren m. fl. s. 210 f, Fahlbeck s. 16, 106. Jfr Sundberg, Förvaltningsrättslig tidskrift 1957, Stockholm 1958, s. 88.

¹¹ Blomberg s. 263.

¹² Rydin, Föreningen mellan Sveige och Norge, Uppsala 1863, s. 294 ff, Naumann, Sveriges statsförvaltningsrätt II, Stockholm 1880, s. 335 ff, Kjellén s. 46 f., 59, Blomberg s. 261.

Bestämmelsen upphävdes genom den senaste författningsreformen. Enligt den nya regeringsformen är riksdagens handlingsfrihet inte bunden om kungahuset utslocknar. I avvaktan på beslut om den framtida statsformen har riksdagen, jämlikt 5 kap. 4 § i regeringsformen, att utse en riksföreståndare att fullgöra statschefens uppgifter tills vidare.

Här må även sägas några ord om formerna för upphävande av eller ändring i successionsordningen. Enligt 1 kap. 4 § regeringsformen är riksdagen ensam lagstiftare. Detta gäller även i fråga om grundlag. Beträffande sådan lag gäller dock enligt 8 kap. 15 § regeringsformen att den stiftas genom två likalydande riksdagsbeslut därvid det andra beslutet ej får fattas, förrän det efter det första beslutet har hållits val till riksdagen i hela riket och den nyvalda riksdagen har samlats. Det må här nämnas att författningsutredningen hade föreslagit (SOU 1963:16 s. 71 och 1963:17 s. 350) att kungens personliga samtycke därjämte skulle krävas för ändring – men ej för upphävande – av successionsordningen. Detta förslag mötte emellertid kritik under remissbehandlingen och återkom varken i grundlagsberedningens betänkande eller i propositionen med förslag till ny regeringsform. Ändring av successionsordningen – liksom av annan grundlag – beslutas alltså av riksdagen ensam utan medverkan av kungen.

5 Kungens ställning och uppgifter enligt regeringsformen

1809 års regeringsform (RF) byggde på tanken att kungen personligen skulle utöva en betydande makt. Han ägde som RF uttryckte det "allena styra riket", låt vara under iakttagande av vissa former. Regeringsärendena skulle avgöras av honom i konseljen och statsrådets ledamöter hade därvid att anföra sin mening till protokollet. Kungen utnämnde och entledigade statsråden. Han var vidare högste befälhavare över krigsmakten. Genom parlamentarismens genombrott blev den konstitutionella verkligheten en annan. Stegvis ägde en utveckling rum därvid statskicket från att vara en konstitutionell monarki övergick till ett statskicket med kungen som formell statschef i en parlamentarisk monarki. I och med att kungens makt begränsades förstärktes samtidigt riksdagens ställning och demokratin fördjupades. Först genom den partiella grundlagsreformen 1968–1969 inskrevs emellertid parlamentarismen i 1809 års RF, vilken trots dessa ändringar kom att ge en annan bild av kungens roll än den han i verkligheten utövade som parlamentarisk monark.

Genom 1973–1974 års författningsreform bibehölls det monarkiska statskicket. Kungens funktioner blev dock starkt begränsade. Efter ingående överläggningar hade grundlagberedningens ledamöter nått fram till en gemensam ståndpunkt i de väsentliga frågorna rörande statschefens ställning. I den allmänna debatten har denna uppgörelse kallats "Torekovkompromissen". Huvudpunkterna i uppgörelsen innebar att den monarkiska statsformen skulle behållas men att statschefen skulle ha enbart representativa och ceremoniella uppgifter.

Innehållet i uppgörelsen kom i princip till uttryck i den nya RF. I dess första kapitel 5 § uttalas att konungen är rikets statschef. Enligt 6 § styr regeringen riket. Statschefen medverkar i enlighet härmed inte i avgörandet av regeringsärendena. Han deltar över huvud inte i regeringssammanträdena och undertecknar inte några regeringsbeslut. Han har inget inflytande på regeringsbildningen och kan inte upplösa riksdagen. Och han är inte längre högste befälhavare för krigsmakten.

De uppgifter som enligt regeringsformen och riksdagsordningen ankommer på statschefen är följande:

1. Regeringsskifte skall äga rum vid en särskild konselj inför statschefen eller, vid förfall för denne, inför talmannen (6 kap. 4 § RF). Statschefen respektive talmannen skall leda sådan konselj.

2. Vid det särskilda sammanträde med kammaren, då lagtima riksmöte öppnas, ankommer det på statschefen eller vid förfall för honom på

talmannen att förklara riksmötet öppnat (1 kap. 6 § RO).

3. Statschefen är ordförande vid sammanträde med utrikesnämnden. Vid förfall för statschefen inträder statsministern (10 kap. 7 § RF). Statschefen deltar inte när utrikesnämndens ledamöter i krig förordnar om att krigsdelegation skall träda i riksdagens ställe (13 kap. 2 § RF). Nämndens förhandlingar leds i detta fall av talmannen (8 kap. 9 § RO).

I motiven till den nya RF (prop. 1973:90 s. 173) underströks att statschefen i sin egenskap av samlade symbol och representant för landet som helhet fullgör en betydelsefull funktion som ställer stora krav på hans person. Han måste därför ha nära kontakter med de politiskt ansvariga organen, i första hand med regeringen, och vara väl orienterad om landets inrikes- och utrikespolitik. Det åligger därför statsministern enligt 5 kap. 1 § RF att fortlöpande hålla statschefen underrättad om rikets angelägenheter. Särskilda informationskonsejer mellan statschefen och regeringen skall även komma till stånd när det behövs. Vid dessa konsejer är statschefen ordförande.

Av stort intresse är statschefens roll som rikets främste företrädare i förhållande till andra länder (motiven s. 173). Statschefen utövar vissa funktioner enligt gällande folkrätt. Sålunda skall främmande sändebud ackrediteras hos honom och tas emot av honom. De kreditivbrev genom vilka svenska sändebud ackrediteras i främmande stater undertecknas vidare av statschefen. Betydelsefulla för Sveriges utlandsförbindelser är de statsbesök som statschefen enligt vad som är brukligt avlägger i andra stater. Han utövar även värdskapet vid utländska statsöverhuvudens besök i Sverige. Också i andra sammanhang har statschefen representationsplikter gentemot utländska statsmän, diplomater och andra besökande. Enligt 5 kap. 2 § RF skall statschefen samråda med statsministern innan han reser utrikes.

I fråga om statschefens ställning i förhållande till försvarsmakten gäller att han för att kunna fullgöra sina uppgifter som symbol också för rikets försvarskrafter titulärt tillägges försvarets högsta militära grad.

Som kompetensvillkor för att tjänstgöra som statschef gäller enligt 5 kap. 2 § första stycket RF att vederbörande skall vara svensk medborgare och ha fyllt 25 år. Under tiden till dess kungen uppnått denna ålder utser riksdagen enligt 4 § en riksföreståndare att tills vidare fullgöra kungens uppgifter som statschef.

RF innehåller ingen bestämmelse om abdikation men i dess 5 kap. 4 § förutsätts att kungen frivilligt kan avsäga sig kronan. Enligt 5 § skall riksdagen efter anmälan från regeringen pröva om kungen skall anses ha avgått om han under sex månader utan avbrott varit hindrad att fullgöra sina uppgifter eller underlåtit att fullgöra dem. Regeln skall tillämpas när kungen är utrikes eller sjuk eller av annan orsak faktiskt inte fullgör sina uppgifter. Finner riksdagen att kungen skall anses ha avgått blir tronföljdsreglerna i successionsordningen tillämpliga.

Enligt 2 § i 1809 års RF skall kungen alltid vara av den rena evangeliska läran, sådan som den uti den oförändrade Augsburgiska bekännelsen samt Uppsala mötes beslut av år 1593 antagen och förklarad är. Stadgandet gäller alltså enligt 9 punkten 6 stycket i övergångsbestämmelserna till den nya RF. Det är av betydelse för en definition av statskyrkans religion i Sverige. Bekännelse till den rena evangeliska läran är ett oeftergivligt villkor för att kunna behålla kronan.

Enligt 5 kap. 7 § RF kan kungen inte åtalas för sina gärningar. Han åtnjuter immunitet vilken omfattar även hans gärningar som privatperson. Immuniteten omfattar däremot inte civilrättsliga angelägenheter.

Enligt praxis avlade en tillträdande kung alltid tidigare en kungaförsäkran inför statsrådet enligt ett av ständerna 1809–1810 fastställt och av Kungl. Maj:t godkänt formulär. Någon sådan försäkran skall inte längre förekomma. Statschefen kan emellertid enligt 2 kap. 10 § andra stycket RO avge ämbetsförklaring inför kammaren. Det har ansetts lämpligt att kungen och annan person som under längre tid skall tjänstgöra som statschef framträder inför riksdagen och framhåller sin villighet att åta sig de med ämbetet förenade plikterna.

Tidigare brukade tronföljare och annan tronarvinge avlägga s. k. tro- och huldhetsed vid uppnående av viss ålder och vid tronskifte. Sådan ed förekommer inte heller längre.

Kungens rätt att som överhuvud för kungliga huset fatta vissa beslut har inte ändrats genom grundlagsreformen.

6 Behandlingen av frågan om kvinnlig tronföljd under senare tid

Frågan om kvinnlig tronföljd framfördes första gången i riksdagen 1952 och återkom därefter vid ett flertal tillfällen under åren 1964–1975.

I en motion vid *1952 års riksdag* (1952 II:320) hemställde fru Gärde Widemar (fp) och herr Håstad (h) om förslag till bl. a. sådana grundlagsändringar som utan rubbning av successionsrätten för de tre då aktuella prinsarna möjliggjorde kvinnlig arvsrätt till tronen. Motionärerna anförde att tiden var inne att ta upp frågan om dynastins tryggande genom möjliggörande av bl. a. kvinnlig tronföljd. Samhällsutvecklingen såväl i Sverige som i andra länder hade dessutom gått därhän att kvinnor blivit alltmera jämställda med män då det gällde offentliga värv.

Konstitutionsutskottet framhöll i sitt utlåtande (KU 1952:19), att det förtjänade övervägas om gällande grundlagsbud, som utesluter kvinnlig tronföljd, kunde anses tillfredsställande. Frågan syntes emellertid böra prövas i ett vidare sammanhang och utskottet förutsatte att regeringen hade sin uppmärksamhet riktad på frågan och tog de initiativ som kunde påkallas. Motionen avslogs i riksdagen i enlighet med utskottets framställan.

I motiven till sitt förslag till ny regeringsform framhöll *författningsutredningen* (SOU 1963:17, s. 135) att den inte haft i uppdrag att pröva principfrågan om monarki eller republik och att dess förslag därför framlades utan diskussion av statsformen. Utredningen gick därför inte in på de med tronföljden sammanhängande frågorna. I ett särskilt yttrande (SOU 1963:16, s. 58) anförde emellertid tre ledamöter, herrar Dahlén (fp), Hallén (s) och Wahlund (c), att det oavsett frågan om statsformen syntes uppenbart, att bibehållande av könsstreck vid tillsättande av statschefsposten inte kunde försvaras, varför kvinnlig tronföljd borde införas.

Frågan återupptogs i motioner vid *1964 års riksdag* (1964 II:75 och I:57 av herr Nyberg och fru Hamrin-Thorell m. fl., samtliga fp, 1964 II:467 och I:390 av herr Heckscher m. fl., partimotion h, samt 1964 I:803 av herrar Enarsson och Per Petersson båda h). I motionerna II:75 och I:57 delade motionärerna uppfattningen hos författningsutredningens minoritet att det, oavsett vilken statsform Sverige skulle ha, var orimligt att vägra en kvinna att bli statschef. De anförde vidare att den aktuella successionen inom kungahuset redan hade accepterats varför ingen anledning fanns att bryta denna. I fortsättningen borde dock den äldste arvsberättigade oavsett om det var man eller kvinna vara tronföljare. Motionärerna begärde förslag till grundlagsändringar i samband med den kommande författningsreformen så att statschefsämbetet i Sverige skulle kunna innehas av man eller kvinna, dock borde den aktuella

successionen i fråga om kronprinsen inte brytas. I motionerna II:467 och I:390 påpekades att när successionsordningen antogs hade likställighet mellan man och kvinna på intet sätt godtagits i vårt land. På en rad områden intog kvinnan en helt underordnad ställning. Den förändring som i dessa hänseenden ägt rum har inneburit full rättslig likställighet mellan man och kvinna, inte minst när det gäller offentlig verksamhet. Det framstod som en anakronism att tronföljden alltjämt var begränsad till män. Motionärerna framhöll att den form av kvinnlig tronföljd, som förekommer utomlands, är s. k. kognatisk tronföljd, där inom en syskonkrets de manliga tronföljarna kommer i fråga till tronföljden före de kvinnliga, även om dessa är äldre. Motionärerna ansåg dock att grundsatsen om likställighet mellan man och kvinna numera gjorde det mera naturligt att även när det gäller tronföljden bygga på ren primogenitur, så att äldre syskon oavsett kön äger företräde framför yngre. I motionen hemställdes om förslag till grundlagsändringar så att kvinnlig tronföljd kunde genomföras senast i samband med den pågående författningsreformen.

Under hänvisning till pågående överväganden om författningsfrågan i stort avstyrkte konstitutionsutskottet motionerna (KU 1964:24). Åtta ledamöter (4 h, 2 c, 2 fp) reserverade sig med yrkande om utredning och förslag angående kvinnlig tronföljd utan brytande av gällande succession. Riksdagen följde utskottet.

I motionerna 1966 I:360 och II:430 av herr Holmberg m. fl. (samtliga h) vid *1966 års riksdag* begärdes skyndsamt utredning och förslag till grundlagsändringar så att kvinnlig tronföljd kunde genomföras senast i samband med författningsreformen. Motionärerna framhöll monarkins lugna anpassning till den framväxande demokratin och dess egenskap av samlande symbol kring vilken hela folket kunnat enas. Denna dubbelverkande effekt hade starkt bidragit till den harmoniska samhällsutveckling som fört fram till den svenska välfärdsstaten. Enligt motionärerna borde alla medel tillvaratas för att bevara landets inre stabilitet. Monarkin hade härvidlag en utomordentligt viktig uppgift att fylla. Fortsättningsvis pekades på den fullt rättsliga likställighet mellan man och kvinna som vi har i dag och framhölls att det var en anakronism att tronföljden alltjämt var begränsad till män.

Under hänvisning till sitt utlåtande 1964 avstyrkte konstitutionsutskottet motionerna (KU 1966:12). Fyra reservanter (3 h och 1 fp) framställde samma yrkande som i 1964 års reservation. Riksdagen följde utskottet.

I stort sett samma motionärer som 1966 (samtliga h) återkom till frågan vid *1967 års riksdag*. I motionerna 1967 I:253 och II:322 hemställde de att grundlagsberedningen skulle framlägga förslag om de grundlagsändringar som erfordrades för att kvinnliga medlemmar av kungahuset bl. a. skulle beredas arvsrätt till tronen utan brytande av gällande succession. I sitt utlåtande (KU 1967:5) avstyrkte konstitutionsutskottet motionerna och anförde att det uppdragits åt grundlagberedningen att bl. a. överväga statschefens ställning i en modern parlamentarisk demokrati. Med hänsyn härtill fann utskottet inte skäl till någon riksdagens åtgärd i anledning av motionerna. Reservation avgavs av fyra ledamöter (3 h och 1 fp), även denna gång med samma yrkande som i 1964 års reservation.

Vid *1968 års riksdag* föreslogs i motionerna 1968 I:636 och II:511 av herrar Holmberg och Bohman (båda h) att grundlagberedningen skulle få i uppdrag

att utarbeta förslag till kognatisk tronföljd i Sverige. Motionärerna anförde att en sådan ordning bättre än den agnatisk-kognatiska tronföljden skulle tillgodose moderna jämlikhetskrav. Den kognatiska tronföljden skulle någorlunda följa svensk tradition och hade under lång tid praktiserats i utlandet. Den tillämpades då i England, Danmark och Grekland. Den fullt kognatiska tronföljden hade veterligen inte förekommit i någon stat och den skulle stå i strid med svensk tradition. Skäl talade för den kognatiska tronföljden som skulle uppfylla önskemålet att tronpretendenterna kan uppfostras och utbildas för sitt värv. Vidare anfördes att införande av kvinnlig tronföljd krävde likartade giftermålsbestämmelser för prinsar och prinsessor vare sig kravet på jämbördigt äktenskap bibehölls eller ej. Den regent från vilken arvsrätten skulle räknas för prinsessornas del borde vidare anges. Annars komme arvsrätten att utgå från Karl XIV Johan, varvid antalet tronarvingar, de flesta utländska, bleve mycket stort. Införande av kvinnlig tronföljd var en naturlig åtgärd i ett samhälle där kvinnan kan bekläda alla ämbeten. En motion med samma innehåll väcktes vid 1969 års riksdag (1969 II:478) av herr Holmberg (m).

Konstitutionsutskottet hänvisade vid bägge tillfällena (KU 1968:12 och 1969:10) till tidigare utlåtanden i ämnet och hemställde om avslag på motionerna. Reservationer avgavs emellertid, 1968 av fyra ledamöter (3 h och 1 fp) med yrkande om bifall till motionerna och 1969 av sju ledamöter (3 m, 2 c och 2 fp) med innehåll att fullt kognatisk tronföljd borde införas utan att rubba den dåvarande successionen i första led. Riksdagen följde i båda fallen utskottets majoritet.

Herrar Bohman och Holmberg (båda m) återkom i motioner vid 1970 års riksdag (1970 I:540 och II:636) med samma yrkande som de två föregående åren, dock med förbehåll om att den dåvarande successionen i första led inte borde rubbas.

Konstitutionsutskottet intog samma ståndpunkt som 1968 och 1969 (KU 1970:8). Två reservationer (2 m respektive 1 c och 2 fp) innehöll yrkanden om fullt kognatisk tronföljd utan rubbning av successionen i första led. Riksdagen följde även denna gång utskottet.

Vid 1972 års riksdag väcktes ånyo i motion 1972:791 av fru Kristensson m. fl. (m) förslag om införande av kvinnlig tronföljd. Innan frågan behandlats i konstitutionsutskottet avlämnade grundlagberedningen sitt slutbetänkande "Ny regeringsform Ny riksdagsordning" (SOU 1972:15). Beredningen föreslog inte någon ändring av tronföljdsreglerna i successionsordningen. Beredningen var emellertid inte enig på denna punkt. Tre ledamöter, herrar Hernelius (m), Lundström (fp) och Wahlund (c), reserverade sig för full jämställdhet mellan könen i fråga om tronföljden (s. 323). I sitt betänkande över motionen 1972:791 uttalade konstitutionsutskottet (KU 1972:20) att remissbehandlingen av grundlagsberedningens förslag inte borde föregripas och avstyrkte motionen. I en reservation uttalade två ledamöter (m) att någon annan ändring inte borde ske i det monarkiska statskicket än att kvinnlig tronföljd infördes, varvid dock successionen i första led icke borde rubbas. Riksdagen följde utskottet.

I proposition med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m. m. anförde föredragande departementschefen (prop. 1973:90 s. 175) att tre ledamöter av grundlagberedningen förordat att kvinnor i fråga om tron-

följden jämställs med män och att ett par remissinstanser instämt i detta önskemål. Som skäl för kvinnlig tronföljd hade åberopats principen om jämställdhet mellan könen. Likställdhet mellan prinsar och prinsessor beträffande tronföljden kunde emellertid enligt hans mening knappast anses ha något förnuftigt samband med den demokratiskt betydelsefulla frågan om jämlikhet mellan män och kvinnor i arbetslivet och samhället i övrigt. Han fann alltså inte någon anledning att föreslå ändring i tronföljdsreglerna.

I motionerna 1973:1873 (herr Bohman m. fl., partimotion m) och 1973:1878 (herrar Fälldin c och Helén fp) vid 1973 års riksdag togs ånyo upp frågan om att jämställa män och kvinnor beträffande tronföljden efter det att dåvarande kronprins Carl-Gustaf bestigit tronen. Motionärerna ansåg det inte finnas något godtagbart skäl att utesluta kvinnor från arvsrätt till tronen. Motionen 1973:1873 innehöll även ett förslag till ändring i successionsordningen innebärande fullt kognatisk tronföljd efter kronprinsens trontillträde.

Konstitutionsutskottet anslöt sig i sitt betänkande (KU 1973:26) till vad som uttalats i grundlagspropositionen om tronföljdsreglerna och avstyrkte motionerna. Två reservanter (m) hemställde att riksdagen måtte antaga förslaget om ändring i successionsordningen medan fem andra reservanter (3 c och 2 fp) ville jämställa kvinnor och män i fråga om tronföljden utan att rubba dåvarande tronföljares rätt. Riksdagen följde dock utskottets majoritet.

Frågan återkom vid 1974 års riksdag. I motionen 1974:261 (herr Bohman m. fl., partimotion m) underströks det tillfredsställande i att den monarkiska principen otvetydigt slogs fast i grundlagen. Motionärerna framhöll att kungen är rikets statschef och företrädare såväl utåt som inåt för den gemenskap över partigränserna som förenar det svenska folket. De påpekade att det vilande grundlagsförslaget inte innebar någon ändring i tronföljdsreglerna och inte heller gav kvinnlig medlem av kungahuset möjlighet att vara tillfällig riksföreståndare.¹ Samhällsutvecklingen i Sverige liksom på annat håll hade medfört att kvinnor blivit jämställda med män i offentliga värv. Kvinnlig tronföljd förekom i flera av Europas monarkier. Motionärerna kunde för Sveriges vidkommande inte finna någon anledning att utesluta kvinnor från arvsrätt till tronen eller kompetens som riksföreståndare. I enlighet med principen om de båda könen lika rätt även på statschefsnivå föreslog motionärerna införande av fullt kognatisk tronföljd. I motionen 1974:920 (herr Boo m. fl. samtliga c) anfördes att det var rimligt att jämställdhet mellan könen upprättades i det monarkiska statsskicket på så sätt att kvinnlig tronföljd infördes. Motionärerna hävdade att detta var en naturlig åtgärd i ett samhälle där kvinnan i princip kan bekläda alla ämbeten. Det var svårt att anföra sakskalet mot tanken att också kvinna kan bekläda statschefsämbetet. Inom ramen för det monarkiska styrelsesättet, som var fast förankrat hos den överväldigande majoriteten av svenska folket, borde det också finnas utrymme för kvinnliga regenter. Motionärerna föreslog därför införande av kvinnlig tronföljd.

Konstitutionsutskottet anslöt sig i sitt betänkande (KU 1974:41) till vad som i fråga om tronföljdsreglerna uttalats i grundlagspropositionen. Utskottet erinrade om att författningsförslaget byggde på tanken att riksdagen, för den händelse kungahuset skulle utslockna, skall få rådrum att ta ställning till den framtida statsformen. Utskottet avstyrkte motionerna. En reservation förelåg

¹ Gäller riksföreståndare enligt 5 kap. 3 § RF men inte enligt 5 kap. 4 och 6 §§.

av sju ledamöter (2 m, 4 c och 1 fp) med yrkande om bifall till motionerna. Riksdagen följde även denna gång utskottets majoritet.

1973–1974 års författningsreform innebar således inte någon ändring i successionsordningens regler om arvsrätt till tronen.

Vid 1975 års riksmöte avgavs tre motioner i tronföljdsfrågan. I motionen 1975:68 (herr Bohman m. fl. partimotion m) hemställdes – under återopande av i huvudsak samma skäl som anförts i tidigare motioner från moderata samlingspartiet i frågan – att riksdagen skulle hos regeringen anhålla om förslag till nästa riksmöte om sådan ändring av tronföljdsreglerna att även kvinna kunde bekläda statschefsämbetet. I motionerna 1975:2 (herr Boo m. fl. c) och 1975:71 (herr Westerberg fp) hemställdes att riksdagen skulle hos regeringen begära utredning och förslag till införande av tronföljd även för kvinnor. Som skäl anfördes i huvudsak detsamma som i motionerna 1973:1878 och 1974:920. Det påpekades i motionen 1975:2 att jämställdhet mellan könen klart och entydigt finns angiven i grundlagen och att det också av den anledningen vore orimligt att göra undantag för statschefsämbetet. Konstitutionsutskottet avstyrkte motionerna (KU 1975/76:1) och hänvisade till sitt betänkande vid 1974 års riksdag. Inte heller denna gång var utskottet enigt. Sju ledamöter (2 m, 4 c och 1 fp) reserverade sig och hemställde att riksdagen med anledning av motionen 1975:68 och med bifall till motionerna 1975:2 och 1975:71 skulle anhålla hos regeringen om utredning och förslag till kvinnlig tronföljd. Reservanterna framhöll att samhällsutvecklingen i Sverige liksom i flera andra länder har inneburit en ökad jämställdhet mellan kvinnor och män då det gäller offentligt värv samt att kvinnlig tronföljd förekommer i sex av Europas nio monarkier.² Vidare anfördes att antagandet av den nya grundlagen innebar att riksdagens överväldigande majoritet uttalat sig för att det monarkiska statsskicket i Sverige skall bestå för framtiden. Beslutet kunde med säkerhet sägas vara fast förankrat hos majoriteten av det svenska folket. Inom ramen för ett sådant styrelseskick borde av de av reservanterna anförda skälen kvinnlig tronföljd införas. Riksdagen följde reservanterna med 151 röster mot 148 och en nedlagd. Riksdagens beslut anmäldes till regeringen genom riksdagsskrivelse 1975/76:1, vilken ledde till att den här ifrågavarande utredningen kom till stånd.

² Nu i fyra av Europas åtta monarkier.

7 Utredningsmannens utlåtande

Under olika skeden och i olika länder, däribland vårt eget, har de båda statsrättsliga begreppen valkungadöme och konstitutionalism kommit att stå bredvid varandra i ett nära samband. Ett liknande förhållande har rått mellan de båda instituten arvsmonarki och fursteabsolutism. I det långa historiska tidsförloppet har emellertid bindningen inom de nämnda begreppskombinationerna undan för undan kommit att försvagas för att slutligen mer eller mindre fullständigt upplösas. Utvecklingen av det monarkiska systemet har nämligen i stället gått å ena sidan från valrike till arvrike och å andra sidan från kungligt envælde till den konstitutionella monarkin, där regentens maktbefogenheter är reglerade och inskränkta i förhållande till folkrepresentationen. Därifrån har omdaningen lett vidare fram till det statsckick där parlamentarisk demokrati restlöst är genomförd och där följaktligen monarken saknar alla konstitutionella beslutsbefogenheter. Detta skede har i vårt land uppnåtts genom den sista stora grundlagsrevisionen. Kungen skall enligt denna visserligen vara Sveriges statschef och därmed den främste företrädaren för riket, inåt och utåt. Men hans uppgifter härvid är enbart ceremoniella och representativa. Han står alltså helt fri från den egentliga riksstyrelsen och deltar inte i några politiska beslut.

Sedan 1544 är Sverige ett arvrike. Detta innebär att kungatronen ärves av en medlem i en viss familj – i Sverige för närvarande den Bernadotteska ätten – och att kungen är oavsättlig och innehar ämbetet på livstid. Vid kungens död eller abdikation intar den, som enligt en särskild arvsordning är närmast berättigad till tronen, denna automatiskt och omedelbart. Tronföljden har i olika monarkier och under olika tidsskeden haft anknytning till de civilrättsliga arvsreglerna. Emellertid är det inte fråga om sådana regler utan om ett offentligrättsligt institut med en för detta i grundlag enligt bördsprincipen utstakad ordning för tillträde till tronen. Till stöd för arvsmonarkin har tidigare åberopats patriarkaliska, patrimonieella och teokratiska teorier. Numera synes, förutom känslomässiga synpunkter, huvudsakligen pragmatiska argument anföras. Arvsprincipen och förutbestämmelsen till statschefsämbetet anses möjliggöra en tidig inriktning på uppgiften och en för denna anpassad utbildning. En genom arv insatt monark representerar kontinuiteten och traditionen i statslivet och förmenas ha större möjligheter till opartiskhet än en politiskt vald president. Han kan då också, framhålls det, lättare fullfölja sin uppgift att vara en samlande symbol för nationen, ställd utanför och över politiska partier och andra intressegrupperingar. En sådan opartiskhet krävs även i de representativa uppgifter som kungen nu har att fullgöra. Den auktoritativa ställning som han såsom rikets främste företrädare intar gör nämligen att han eljest genom uttalat ställningstagande i kontroversiella frågor skulle kunna påverka den allmänna opinionen i landet.

De närmare reglerna för tronföljden i vårt land finnes i successionsordningen av den 26 september 1810 med däri senare, sist 1974, vidtagna ändringar. Enligt successionsordningen skall tronen ärvas av manliga bröstarvingar till Sveriges dåvarande kronprins, fursten av Ponte-Corvo Johan Baptist Julius (Bernadotte), sedermera konung Karl XIV Johan, linje efter linje enligt förstfödsrätt. Tronföljden är med andra ord uppbyggd på agnatisk lineal primogenitur. Utestängda från tronen är inte blott kvinnor utan även kvinnors manliga avkomlingar. De enda behörighetskrav som finnas för kungen är att han skall vara av den rena evangeliska läran samt att han, för att få tjänstgöra som statschef, skall vara svensk medborgare och ha fyllt 25 år.

Vidare finns till successionsordningen knutna vissa särskilda bestämmelser för tronföljaren och övriga arvprinsar. Arvprins skall vara "äkta", dvs. född i äktenskap. Han skall liksom kungen vara av den rena evangeliska läran; avfaller han, förlorar han all successionsrätt. Vidare är det överhuvud inte tillåtet för arvprins att gifta sig med "enskild svensk mans dotter". För äktenskap med annan kvinna – dvs. en utländska eller en "jämbördig" svenska – krävs regeringens samtycke. Ingår han likväl otillåtet äktenskap eller ingår han annat äktenskap utan vederbörligt samtycke har han förverkat arvsrätt till riket för sig och efterkommande. Samma påföljd inträder om han, utan att ha erhållit riksdagens samtycke, blir regerande furste av utländsk stat.

De återgivna särbestämmelserna, som i stora delar leder sitt ursprung från längesedan förgångna historiska skeden, anknyter till och modifierar blodsbandet såsom det sammanhållande grundelementet för det statsrättsliga begreppet kungahuset. En arvprins måste underkasta sig den inskränkning i de medborgerliga fri- och rättigheterna som särreglerna innebär om han inte vill gå förlustig sin successionsrätt och därmed också de titlar och företrädesrättigheter som följer med denna. Särbestämmelserna, särskilt börd- och giftermålsföreskrifterna, tjänar nämligen väsentligen syftet att i den mån det är möjligt avgränsa den ätt inom vilken kronan skall gå i arv så att den bevaras som en exklusiv och sluten enhet med en viss distans till befolkningen i övrigt. Att så sker förmenas i sin tur utgöra en förutsättning för att kungen skall kunna inta den opartiska ställning som enligt vad förut nämnts är ett av huvudmotiven för arvsmonarkin. Då mitt uppdrag endast avser att framlägga förslag till kvinnlig tronföljd, kommer jag inte att föreslå ändringar i dessa särregler i vidare mån än det befinnes påkallat för att anpassa dem till stadgandena i den nya regeringsformen eller eljest för att ernå en rimlig lösning av uppdraget.

En tronföljdsordning som lämnar tronen öppen även för kvinnor kan, såsom framgår av den i det föregående lämnade redogörelsen, utformas på olika sätt. Den vanligaste utformningen – den kognatiska tronföljdsordningen – innebär att tronen kan övergå på kvinnliga bröstarvingar, dock med företräde för manliga sådana inom samma led. Yngre broder går alltså före äldre syster. Troninnehavarens döttrar har företräde före hans bröder. I tre av de fyra monarkier i Europa som har kvinnlig tronföljd har denna, med vissa variationer, fått den kognatiska utformningen. Dessa länder är Danmark, Nederländerna och Storbritannien. I samtliga dessa tre länder innehas för övrigt tronen för närvarande av en kvinna. I Luxemburg förekommer en

mellanform mellan agnatisk och kognatisk succession. Tronen övergår här i första hand till män som genom män härstammar från stamfadern. Först när alla dessa agnater är borta lämnas plats för en kvinna. En fullt kognatisk tronföljdsordning, där kvinnan är helt jämställd med mannen och alltså äldre syster går före yngre broder, finns ännu inte i något europeiskt land.

När det nu är fråga om att införa kvinnlig tronföljd hos oss synes det uppenbart att man, bland de olika alternativ som erbjuder sig, närmast har att välja mellan en kognatisk arvsordning enligt den gängse modellen, där alltså inom ett led kvinnliga avkomlingar får tillträda tronen först efter de manliga, och en fullt kognatisk arvsordning där könen är helt jämställda i successionen. När man år 1953 i Danmark införde kvinnlig tronföljd, valde man en kognatisk arvsordning enligt den förra utformningen. Då detta skedde så relativt nyligen och i ett grannland till oss med i mångt och mycket likartade värderingar har jag såsom bilaga till detta betänkande återgivit relevanta delar av det responsum som i frågan avgavs av professorn dr. jur. Stig Iuul och som låg till grund för det lagförslag som sedermera antogs av den danska riksdagen (*Bil.*). I nämnda responsum framför Iuul bl. a. följande synpunkter: Det är inte utan betänkligheter att införa en ordning som leder till att arvprinsessor ofta kommer att ingå äktenskap med andra än furstliga personer. Det är nämligen nödvändigt att statsöverhuvudet är höjt över alla parti-, klass- och affärsintressen. Ett sådant oberoende uppnås fullt ut endast när de i kungahuset ingifta männen och kvinnorna själva på grund av sin födsel besitter motsvarande oberoende. Utsikten för prinsessor att gifta sig med prinsar av andra regerande hus är mindre om de har arvsrätt till tronen än om de inte har det. Dessa prinsar står nämligen nästan alla, enligt gällande europeiska successionsordningar, så nära tronen att deras successionsrätt kan bli aktuell och därmed risk för personalunion uppkommer. Betänkligheterna gör sig inte gällande i samma grad vid de olika formerna av kvinnlig tronföljd. Störst är betänkligheterna mot en successionsordning som helt jämställer män och kvinnor, i det att kungahuset därigenom i loppet av få släktled kommer att mista varje avgränsning. Iuul fann därför den ordningen mest lämplig, enligt vilken kvinnan endast har subsidiär arvsrätt till tronen. Under de förhandlingar som därefter följde mellan de danska partierna var man oense om kvinnor i arvsföljden borde helt likställas med männen eller om dessa, såsom Iuul föreslagit, borde äga företräde framför kvinnorna. Socialdemokrater och kommunister gick in för den förra lösningen och denna fann även sympati hos de radikala under det att den senare uppfattningen omfattades av venstre och de konservativa. Iuuls förslag blev lagt till grund för det förslag som därefter utarbetades av den danska författningskommisionen och antogs av den danska riksdagen. Vid behandlingen där pläderade många talare för en lösning som innebar full jämställdhet mellan könen. Ändringen i tronföljdslagen ingick emellertid i ett större grundlagspaket och kunde inte utbrytas därifrån. Annars, påstods det i debatten, skulle majoriteten av folketingets ledamöter ha gått in för en tronföljdsordning med full jämställdhet mellan könen. På den andra sidan förmenades att folkets flertal ville ge sönerna företräde framför döttrarna. Man hänvisade därvid till en gallupundersökning som skulle ha visat att det fanns en betydande majoritet för en sådan lösning. Flertalet kvinnor skulle också ha varit av denna mening.

Om det var innehållet i Iuuls resposum eller mera diffusa känslöengagemang som fällde avgörandet i Danmark, är svårt att säga. Förmodligen inverkade båda dessa faktorer på utgången. Vad beträffar de av Iuul anförda betänkligheterna riktar sig dessa i första hand mot kvinnlig tronföljd över huvud. Att det i våra dagar endast återstår en liten grupp regerande furstehus och att det därför råder begränsad tillgång på ogifta "jämbördiga" personer medför självfallet ökade svårigheter då det gäller att bibehålla kungahusens slutna karaktär. Detta är emellertid ett ofrånkomligt faktum, som inte kan stå i vägen för en reform som avser att ge kvinnan tillträde till tronen. De i den svenska tronföljdsordningen givna giftermålsbestämmelserna för tronarvingar är för övrigt så stränga att de förhindrar en äktenskaplig assimilering av kungahuset med i varje fall folket i vårt eget land. Skillnaden i dynastiskt avseende mellan en kognatisk tronföljd med manligt företräde och en fullt kognatisk ordning synes inte heller vara av sådan storleksordning att de betänkligheter som anförts av Iuul bör hindra oss att helt jämställa könen i successionshänseende, om vi finner detta vara det riktigaste.

I Sverige har vi tidigare haft kvinnlig tronföljd enligt en agnatisk-kognatisk utformning under några perioder under tiden från slutet av 1500-talet till början av 1700-talet. Det har då närmast varit fråga om att i tider av stark kungamakt bevara den dynastiska kontinuiteten. Det var emellertid endast en gång som en kvinna på grund av arvsrätt kom att bestiga Sveriges tron, nämligen drottning Kristina. I allmänhet har det alltifrån Gustav Vasas tid funnits ett visst motstånd mot kvinnlig tronföljd. Skälet härtill torde ha varit rädsla för att riket genom prinsessas giftermål med utlänning kunde komma under utländskt beroende ävensom en önskan hos svenskarna att emellanåt få utöva sin rätt att välja kung och i samband därmed påverka det konstitutionella systemet. De successionsrättsliga anspråk som efter Karl XII:s död restes av Ulrika Eleonora underkändes av ständerna. Hon var nämligen inte ogift, vilket uppställts som villkor för arvsrätt till tronen. Kort därefter valde emellertid ständerna henne till Sveriges drottning under villkor bl. a. att hon avstod från "suveräniteten".

Alltsedan 1952 har åtskilliga motioner väckts i den svenska riksdagen med krav på kvinnlig tronföljd. I en del av dem har inte närmare angivits hur denna bör utformas. I flera andra motioner har uttryckligen angivits att tronföljden bör innebära fullständig jämlikhet mellan könen. I ett par motioner, väckta vid 1968-1970 års riksdagar av moderata riksdagsmän, hade föreslagits kognatisk tronföljdsordning enligt den danska modellen, alltså med företräde för yngre bror framför äldre syster. Förslagen motiverades bl. a. med att en sådan kognatisk tronföljd skulle överensstämma med svensk tradition. I senare motioner från samma håll synes man emellertid ha gått in för den fullt kognatiska ordningen. Här må även framhållas att när socialdemokrater och kommunister i den svenska riksdagen röstat avslag på förslaget om införande av kvinnlig tronföljd detta torde ha skett med en motivering liknande den som av den socialdemokratiske justitieministern anfördes i 1973 års grundlagsproposition, nämligen att likställdhet mellan prinsar och prinsessor beträffande tronföljden knappast kunde anses ha något förnuftigt samband med den demokratiskt betydelsefulla frågan om jämlikhet mellan män och kvinnor i arbetslivet och samhället i övrigt. Motståndet från nämnda håll synes alltså närmast ha avsett primärfrågan om

införande av kvinnlig tronföljd men torde inte ha inneburit att, om sådan tronföljd likväl införes, detta inte får ske på sådant sätt att man och kvinna helt likställs.

Den fulla jämställdheten mellan könen är i vår tid och i vårt samhälle en fundamental princip av högsta ordningen. Den kom till uttryck redan i vår nya regeringsform (från början i 1 kap. 8 §; jfr nu 1 kap. 2 §) och har sedermera ytterligare utvecklats i en ny tillkommen paragraf, 2 kap. 16 §, som trätt i kraft i och med ingången av år 1977. Där sägs att lag eller annan föreskrift ej får innebära att någon medborgare missgynnas på grund av sitt kön. Det sagda gäller dock inte om föreskriften utgör led i strävanden att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor. Om vi valde en kognatisk ordning med manligt företräde skulle väl inte detta innebära ett brott mot nämnda grundlagsstadgande. Utformningen skulle ju kunna anses utgöra ett led i de ifrågavarande strävandena. Däremot finge man nog betrakta en sådan halvmesyr som en klar avvikelse från den bärande tanken bakom jämställdhetsprincipen. Ojämlighet mellan könen i detta sammanhang, som visserligen är till omfattningen ytterst begränsat men dock av allmänheten särdeles uppmärksammat, skulle förvisso innebära ett allvarligt psykologiskt bakslag för jämställdhetssträvandena. Att låta yngre broder gå före äldre syster skulle även i särskilda fall kunna leda till ett ur rent mänsklig synpunkt obilligt resultat. Om monarkens förstfödda barn är en dotter, som särskilt uppfostras för sin uppgift som framtida innehavare av tronen, skulle det otvivelaktigt te sig stötande om hon nödgades lämna sin ställning som tronföljare för en långt senare, måhända i ett annat äktenskap, född son till monarken.

Med hänvisning till det sagda vill jag tveklöst föreslå att om kvinnlig successionsrätt till Sveriges tron införes, detta sker på sådant sätt att fullständig jämställdhet ernås mellan könen. Härefter övergår jag till frågan om hur en sådan grundlagsändring lämpligen bör genomföras.

Såsom förut redovisats ärves tronen enligt successionsordningen av manliga bröstarvingar till Karl XIV Johan enligt en närmare angiven ordning. Införandet av kvinnlig tronföljd medför att en ny och talrik kategori avkomlingar till honom kan, i en inträffande situation, komma att göra anspråk på Sveriges krona.¹

Visserligen torde kraven från dessa pretender, som kanske står helt främmande för svenskt språk och svenskt samhälle och vilkas krav illa rimmar med tanken att monarken skall vara en nationell svensk symbol, i allmänhet kunna avvisas på formella grunder, nämligen med en hänvisning till att de eller deras föräldrar eller andra ascender inte fyllt de krav på samtycke till sina äktenskap som krävs för en svensk tronarvinges gifte. För alla eventualiteters skull synes det emellertid säkrast att på ett eller annat sätt begränsa antalet möjliga tronarvingar. Nu gäller att som statschef får endast den tjänstgöra som är svensk medborgare. Osagt är om detta skall vara fallet redan vid den kunglige företrädarens död eller om bristen kan botas genom naturalisation i anslutning därtill. Detta behörighetskrav skulle kunna skärpas genom ett stadgande att statschefen skall vara infödd svensk medborgare eller åtminstone, såsom gäller för statsråd, att han skall vara svensk medborgare sedan minst tio år. En sådan lösning ligger väl i linje med tesen att monarken skall vara en svensk nationell symbol. Däremot innebär

¹ Jfr Herlitz, 1969 års regeringsform?, Stockholm 1963, s. 32. Lagerroth, Kvinnlig tronföljd, Statsvetenskaplig tidskrift 1966, Lund 1967, s. 39. Tarras-Wahlberg och Treslow, Kan kungadömet bevaras?, Skara 1968, s. 94 ff.

den inte ett direkt ingrepp i tronföljdsordningen utan syftet nås på en, inte fullt heltäckande, omväg. En annan möjlighet att åstadkomma begränsningen är att ta en senare monark som utgångspunkt – stamfader – för successionen. Denna metod anlätades i Danmark då man 1953 upplät tronen även för kvinnor. Samtidigt därmed begränsade man nämligen den arvsberättigade kretsen, som då utgick från Christian IX, genom att i stället låta den stamma från Christian X. I vårt land skulle man exempelvis kunna låta tronföljden avse avkomlingarna till Gustaf V eller Gustaf VI Adolf. Detta skulle emellertid i realiteten innebära att man tillskapade en ny successionsordning som bryter den Bernadotteska traditionen i den gamla och som inte heller bevarar dennas arkaistiska språkliga utformning. Vid övervägande av dessa och andra möjligheter att nå en önskvärd begränsning av antalet tronpretendenter har jag kommit fram till att den enklaste och naturligaste metoden är att se till att införandet av kvinnlig tronföljd i det stora hela inte får tillbakaverkande kraft. Detta kan ske genom att man bibehåller den gamla successionsordningen men i denna inför en tilläggsbestämmelse att kvinnliga efterkommande till Carl XVI Gustaf skall äga enahanda rätt till Sveriges krona som manliga. Vid en sådan lösning av författningsfrågan blir det inte heller nödvändigt med någon särskild övergångsbestämmelse. Prins Bertil bibehålles utan vidare vid sin arvsrätt enligt den ursprungliga successionsordningen, givetvis efter den nuvarande kungens efterkommande av båda könen.

Vad beträffar den nuvarande kungens systrar har de redan genom sina giftermål utträtt ur "det kungl. svenska huset". Då reglerna angående arvprinsars äktenskap i fortsättningen självfallet skall äga motsvarande tillämpning på arvprinsessorna innebär detta f. ö. att systrarna, om de ägt successionsrätt, skulle i två fall ha förlorat denna genom för arvprinsessor otillåtna äktenskap med svenskar respektive i de båda övriga fallen genom äktenskap med utlänningar utan att ett för tronarvingar stadgat regerings-samtycke därtill förelegat. I de sistnämnda båda fallen synes det även tveksamt om samtycke bort meddelas, i varje fall inte utan särskilda villkor. Härmed förhåller det sig sålunda.

Visserligen kommer giftermålsreglerna för de kvinnliga och manliga tronarvingarna formellt att helt överensstämma. Vid tillämpningen kommer emellertid ofta en betydande skillnad att framträda. Bosättningsförhållandena och omständigheterna i övrigt i samband med prinsessornas giftermål med utlänningar avviker nämligen som regel från vad som brukat vara fallet vid prinsarnas motsvarande äktenskap. De senare har hemfört sin utländska brud till Sverige medan prinsessorna vid sitt äktenskap med utlänning avflyttat ur riket och bosatt sig i ett främmande land, där även barnen kommit att uppfostras, kanske utan närmare kontakt med svenskt språk och svenskt samhälle. I successionsordningen föreskrives att arvprinsar skall uppfostras i den rena evangeliska läran och inom riket. Någon successionsrättslig påföljd är inte uttryckligen stadgad för det fall att barnen-tronarvingarna inte uppfostras på sådant sätt. Men alla dessa faktiska omständigheter måste tydligen beaktas då fråga uppkommer om samtycke till tronarvinges äktenskap skall lämnas eller nekas. Ifrågasätts kan också om inte samtycke skall kunna förenas med villkor t. ex. om parets bosättning och barnens

uppfostran i Sverige. Dylika villkor uppställdes i Danmark då samtycke gavs till prinsessan Benediktes äktenskap med utlänning.

I detta sammanhang bör bemärkas att grundlagarna inte innehåller några restriktiva bestämmelser i fråga om en ogift kungs giftermål, motsvarande dem som gäller för tronarvingarna. Kungen är alltså formellt förhindrad att gifta sig med vem han vill, även om giftermålet, därest det varit fråga om en tronföljare, skulle varit helt otillåtet eller med hänsyn till statsintresset att anse som klart olämpligt. Härvid kan särskilt pekas på giftermål med regent eller tronföljare i främmande stat. Den berörda luckan i vår grundlag har också påtalats inom den statsvetenskapliga doktrinen såsom innebärande en anmärkningsvärd ofullständighet i systemet. Det kan även nämnas att då kvinnlig tronföljd infördes i Danmark 1953, det samtidigt bestämdes att riksdagens samtycke skulle erfordras för monarkens äktenskap. Jag vill i anslutning till det sagda föreslå att den ifrågavarande luckan såtillvida täckes att giftermålsbestämmelserna för det kungl. huset kompletteras med en föreskrift om att samtycke av riksdagen skall erfordras när en ogift drottningstatschef- och givetvis då också en ogift kung - vill ingå äktenskap. Samtidigt torde en annan, härmed i viss mån sammanhängande lucka i grundlagen böra utfyllas. Det förhåller sig nämligen så att den svenske monarken, i motsats till tronarvingarna, kan mottaga regentskap i utländsk stat utan att något medgivande från riksdagens sida lämnats. Jag föreslår därför att även för detta fall riksdagens samtycke skall erfordras.

Såsom jag förut framhållit kommer, även om arvprinsessorna blir formellt likställda med arvprinsarna i alla avseenden, deras möjlighet att ingå äktenskap med bibehållen successionsrätt i själva verket att vara betydligt snävare än prinsarnas. En arvprinsessa får, i likhet med prinsarna, inte gifta sig med enskild svensk mans barn. Någon "jämbördig" svensk, dvs. någon annan medlem av det svenska kungahuset som inte är i förbjudet led, finns - lika litet som för prinsarna - inte tillgänglig inom överskådlig tid. Vad beträffar giftermål med utlänning medför detta, i motsats till vad som är förhållandet med prinsarna, i allmänhet avflyttning till utlandet med, som förut omnämnts, de konsekvenser som kan följa därav i form av uteblivet samtycke till äktenskapet och förlust av successionsrätten. Arvprinsessorna skulle givetvis få helt andra och större möjligheter till äktenskap med bibehållande av sin rätt till kronan om det absoluta förbudet mot giftermål med enskild svensk mans barn uppmjukades och ersattes med enbart krav på regeringens samtycke till sådana äktenskap. Samma uppmjukning borde emellertid då, i likformighetens tecken, ske även för prinsarna. För den svenska allmänheten, som inte varit närmare insatt i den dynastiska problematiken, har det säkerligen tett sig förbryllande att en svensk arvprins - alltså en tilltänkt svensk nationalsymbol - har haft möjlighet att med vederbörligt samtycke gifta sig med en utländska från en vanlig privatfamilj, men att det varit helt uteslutet för honom att äkta en liknande svensk flicka utan att förlora successionsrätten. En uppmjukning av nyss berörda slag skulle grundlagsmässigt kunna genomföras enkelt genom att den sista punkten i § 5 av successionsordningen finge utgå. Härigenom skulle förbudsfallen automatiskt komma att flyttas upp till de i första och andra punkterna av samma paragraf behandlade samtyckesfallen, varvid även den svenska successionsordningens sista anknytning till "jämbördighetsprin-

cipen" skulle bortfalla. Emellertid finner jag inte att en lagändring av detta slag har ett tillräckligt samband med mitt uppdrag, varför jag inte anser mig kunna framlägga något förslag härvidlag. Jag vill emellertid inte underlåta att i detta sammanhang påpeka att en uppmjukning av det ifrågavarande absoluta förbudet för tronarvingarna att gifta in sig i svenska privatfamiljer kan synas tveksam utifrån dynastiskt betraktelsesätt. Förbudsbestämmelsen avser nämligen att förekomma släktskapsförbindelser mellan kungahuset och "folket". Ett alltmera utökat antal äktenskap mellan tronarvingarna och vanliga svenska medborgare kan leda till att det "kungliga blodet" blir allt mera "urvattnat" med påföljd att det blir allt svårare, biologiskt och socialt, att upprätthålla föreställningen om kungahusets särart och därmed också att motivera den ärftliga monarkin.

En liknande restriktivitet synes likaledes ur dynastisk synvinkel vara angelägen i fråga om tituleringen av tronarvingar och andra medlemmar av kungahuset. Att den kvinna som gifter sig med kungen benämnes drottning följer indirekt av avfattningen av § 2 i successionsordningen. Att den kvinna som gifter sig med en prins tituleras prinsessa torde däremot vara en sedvana, stödd på den i den gamla giftermålsbalken (9 kap. 1§) givna patriarkaliska regeln att hustrun följer mannens stånd. Vi står nu, när det gäller en drottning-statschef eller en arvprinsessa som gifter sig, i en omvänd situation. I detta äktenskap blir det nämligen den kvinnliga kontrahenten som kommer att införa sin make i det kungl. huset och det blir hon som där kommer att inta den statsrättsligt betydelsefulla positionen. Det synes också praktiskt lämpligt att åtminstone för en drottning-statschef tillämpa en motsvarande, i detta fall matriarkalisk regel och låta hennes gemål få en titel som ansluter till hennes ställning. Någon sedvana för detta fall finns inte att hänvisa till i vårt land. Jag föreslår därför att i successionsordningen införes en bestämmelse om att maken till en drottning-statschef skall bära titeln prins, givetvis utan att vara successionsberättigad. I framtiden kan även en rättslig reglering komma att krävas i fråga om släktnamnet för de barn som föds i en drottning-statschefs – måhända även en arvprinsessas – äktenskap. Det är emellertid svårt bl. a. med hänsyn till pågående utredning på namnrättens område² att nu ta ställning till i vilken form en sådan reglering bör ske.

Tillräcklig anledning att ge den som ingår äktenskap med en arvprinsessa en särskild titel torde saknas. Tiden synes snarare vara mogen att även för arvprinsarnas gemåler överge regeln att hustrun följer mannens stånd. Skulle man emellertid – om några decennier, då frågan kan bli aktuell – önska tillskapa särskilda titlar även åt arvprinsessornas gemåler, torde det bli erforderligt med någon lagenlig ordning för utdelande av sådana titlar. Till jämförelse kan noteras att enligt den äldre regeringsformens § 37 ägde kungen rätt att, under vissa villkor, förläna män adelskap eller friherrlig eller grevlig värdighet. Denna nobiliseringsrätt, som f. ö. inte utövats sedan seklets början, finns inte upptagen i vår nya regeringsform liksom inte heller rätten att tillägga arvprinsarna titlar av hertigdömen. Någon grundlagsenlig rätt att utdela prinstitlar har övehuvud taget inte lämnats. När Oscar Bernadoite, som genom sitt gifte 1888 med Ebba Munck förlorade alla sina furstliga prerogativ, likväl i sin egenskap av "konungason" fick bibehålla titeln prins, synes detta inte ha varit väl förenligt med svensk statsrätt.³ Detsamma torde kunna sägas om att låta kvinnliga medlemmar av det kungl. svenska huset,

² Namnlagsutredningen (Ju 1972:06). Direktiven se 1973 års riksdagsberättelse Ju 52.

³ Se Kjellén, a. a.

som genom giftermål eller skilsmässa utträder ur detta, behålla någon slags svensk prinsesstitel. Om vi nu får arvprinsessor är det tydligt att dessa, om de i samband med gifte eller eljest förlorar successionsrätten, därmed också går förlustiga sin titel och de övriga företrädesrättigheter som de åtnjuter såsom medlemmar av kungahuset.

8 Specialmotivering till förslagen

Regeringsformen

5 § av 1 kap. fullständigas så att av paragrafen framgår att även drottning kan vara statschef och att om så är fallet vad i regeringsformen eller annan författning är stadgat om kungen skall gälla henne.

Successionsordningen

§ 1

Ordet "regeringen" i denna paragraf utbytes på två ställen mot "tronen". Ordet "regeringen" måste nämligen i § 5 användas i sin nya betydelse av statsråden såsom ett kollektiv. Monarkens befattning med regeringsbestyren har för övrigt numera upphört.

Till paragrafen fogas ett andra stycke, innebärande den föreslagna jämställdheten mellan män och kvinnor i vad gäller den nuvarande kungens ättlingar. Av ingressen till successionsordningen framgår att den gäller för "äkta" manliga bröstarvingar till Karl XIV Johan; man kan även lägga märke till inledningsorden i § 1: "Då hans kungl. höghets --- redan ingångna äktenskap med manlig bröstarvinge välsignat är". Då de kvinnliga arvingarna till Carl XVI Gustaf helt jämställs med de manliga till Karl XIV Johan, följer därav att även för kvinnorna gäller att de skall vara födda i äktenskap.

Vidare fogas ett tredje stycke till paragrafen vari utsäges att vad i successionsordningen är stadgat om arvprins skall äga motsvarande tillämpning på arvprinsessa. Termen "arvprins" får alltså här liksom i övrigt i lagtexten ersätta det nuvarande uttrycket "prins av det kungl. huset". Maken till drottning-statschef har av mig föreslagits få titeln prins. Då han tydligen kommer att höra till det kungl. huset men sakna successionsrätt, har den nyssnämnda nya beteckningen varit erforderlig för att ange en prins som äger succedera. Likaså har det varit behövt att använda termen "arvprinsessa" för att beteckna en prinsessa med successionsrätt. Till det kungl. huset räknas nämligen av hävd även ingifta prinsessor och dessa kommer ju även i fortsättningen att sakna rätt till tronen.

§ 2

I denna paragraf stadgas nu att, om kungen dör utan att efterlämna manliga bröstarvingar men änkedrottningen är gravid, med riksstyrelsen skall interimistiskt förfaras på visst sätt, tills det visar sig om det väntade barnet blir

av man- eller kvinnokön. Vid den lösning av frågan om kvinnlig tronföljd, som av mig föreslagits och som innebär full jämställdhet mellan man och kvinna i successionshänseende, saknar emellertid barnets kön betydelse. Då det likväl är av vikt att bevara det väntade barnets rätt för den händelse att det, om det framfödes vid liv, skulle komma att stå närmast till tronen, har en liknande interimsanordning föreslagits för detta fall liksom för det därmed jämförliga fall som kan uppkomma då änkan efter en arvprins är gravid. Detta har skett genom en anknytning till regeringsformens bestämmelser i 5 kap. 4 § om statschefsuppgifternas utövande genom en riksföreståndare. Tilläggas kan att om såväl kungen som kronprinsen (kungens son) avlidit och deras änkor båda är gravida, kronprinsessans barn går före drottningens och detta oavsett i vilken ordning de framföds.

§ 3

I denna paragraf, som anknyter till den i § 1 första stycket angivna agnatiska tronföljdsordningen, utsäges att successionsrätt inte heller kan förmedlas av kvinna till man. Anledning saknas att nu omarbета denna paragraf. Däremot bör till densamma fogas ett tillägg, innebärande att paragrafen inte har avseende på efterkommande till Carl XVI Gustaf. Av skäl som angivits under § 1 bör ordet "regering" utgå.

§ 4

I denna paragraf, som handlar om prinsarnas religionstillhörighet och uppfostran, finner man nu de båda begreppen "kungl. huset" och "kungl. familjen" ställda sida vid sida, förmodligen för att åstadkomma en språklig variation och utan att lagstiftaren betänkt den skillnad som kan ligga i dessa termer. Det "kungl. huset" är nämligen såsom förut påpekats ett statsrättsligt begrepp, medan den "kungl. familjen" hänvisar till det vanliga civilrättsliga familjebegreppet. Av skäl som förut omnämnts, bör termen "prinsar av det kungl. huset" utbytas mot "arvprinsar". Det i andra punkten av paragrafen använda uttrycket "Den av kungl. familjen" kan likaledes utbytas mot ordet "Arvprins". Kravet på viss religionstillhörighet gäller nämligen endast för tronarvingar och inte för några andra medlemmar av kungahuset eller kungafamiljen. Det kan inte heller bli tal om successionsförlust för andra än arvprinsarna (arvprinsessorna).

Hänvisningen till regeringsformens 2 § bör angivas avse 2 § i den äldre regeringsformen. Detta lagrum är, såsom framgått av redogörelsen i det föregående, fortfarande i kraft.

§ 5

Denna paragraf behandlar arvprinsarnas och – i fortsättningen – även arvprinsessornas äktenskap. I paragrafen anges bl. a. att prins inte får med bibehållen successionsrätt gifta sig med "enskild svensk mans dotter". Då det i det föreslagna tredje stycket av § 1 sägs att vad som är stadgat om arvprins skall äga motsvarande tillämpning på arvprinsessa förstås av sig själv att det för henne är fråga om giftermål med enskild svensk mans son.

I de fall då giftermålen inte är helt otillåtna för tronarvingarna krävs

behörigt samtycke till deras ingående. Detta skall, eftersom tronarvingars äktenskap är att betrakta som en statsangelägenhet, lämnas av regeringen. I enlighet med övergångsbestämmelserna till den nya regeringsformen 7. har därför den äldre regeringsformens ordalag för avgörandet av dessa regeringsärenden "Konungen, sedan statsrådets tankar inhämtats" i förslaget till denna paragraf utbytt mot ordet "regeringen". Ingenting hindrar givetvis en arvprins från att begära samtycke till sitt äktenskap även av kungen såsom huvudman för den kungliga familjen. Om sådant samtycke lämnas eller nekas har emellertid inte någon statsrättslig betydelse.

I den allmänna motiveringen har ifrågasatts om inte ett samtycke borde kunna förenas med villkor t. ex. om parets bosättning och barnens uppfostran. Om så sker men det efteråt uppstår tveksamhet om villkoren uppfyllts, torde det böra ankomma på den som uppställt villkoren, alltså regeringen, att avgöra om successionsrätten bevarats eller bortfallit.

§ 6

Enligt denna paragraf får prinsessor av det kungl. huset inte gifta sig utan kungens samtycke. Detta har tydligen, eftersom det inte varit fråga om tronarvingar, ansetts vara ett ärende att avgöras av kungen personligen. Då emellertid de födda prinsessorerna nu blir tronarvingar är det regeringen som jämlikt § 5 har att lämna samtycke till deras äktenskap i den mån dessa, enligt samma paragraf, överhuvudtaget kan tillåtas. Inom ramen för § 6 skulle därför i fortsättningen endast hänföras ingifta prinsessor vilkas äktenskap upplösts genom arvprinsens död; har upplösningen skett genom äktenskapskillnad torde medlemskapet i kungahuset redan därigenom ha gått förlorat. Då paragrafen följaktligen i fortsättningen knappast kan få någon praktisk betydelse torde den kunna utgå.

§ 7

I denna paragraf, vari inte föreslås någon ändring, utsäges att tronföljaren inte får resa utrikes utan kungens vetskap och samtycke. Saken har inte ansetts vara en statsangelägenhet och medgivande till resan lämnas därför av kungen personligen.

§ 8

Enligt övergångsbestämmelserna till den nya regeringsformens 7. skall föreskrift som tidigare beslutats av kungen och riksdagen gemensamt i stället beslutas genom lag. Detta har beaktats vid paragrafens utformning.

§ 9

I denna paragraf, som ersätter en tidigare, numera upphävd paragraf med samma nummer, har upptagits den föreslagna bestämmelsen om att en ogift monark skall ha riksdagens samtycke till sitt giftermål. Något uttryckligt stadgande om att en monark som trots nekat samtycke ingår äktenskap därigenom förlorar kronan, synes inte behövt. Det får nämligen ändock anses uppenbart att så måste bli fallet. Till jämförelse kan också nämnas att

monarkens trosavfall leder till tronförlust utan att denna påföljd är särskilt stadgad. Emellertid torde, på liknande sätt som i det föregående är antytt i fråga om tronarvingarnas äktenskap, ett samtycke till monarkens giftermål kunna förenas med villkor, t. ex. att de barn som föds i äktenskapet inte får succedera till den svenska tronen. Ett inte sanktionerat äktenskap leder även till att de barn som föds däri kommer att sakna successionsrätt. Det finns nämligen inte längre någon som kan förmedla denna rätt till dem. Däremot torde inte sådan förlust inträda för de barn som redan kan ha fötts i ett tidigare, vederbörligen medgivet äktenskap.

Paragrafen innehåller även den föreslagna bestämmelsen om att riksdagens samtycke krävs för att monarken skall få mottaga regentskap i utländsk stat. Även härvidlag är det utan särskilt stadgande klart att om monarken otillåtet övertar sådant regentskap, detta leder till tronförlust. Likaledes kommer i varje fall de barn som föds efter tronförlusten att sakna successionsrätt.

Det kan naturligtvis ifrågasättas om inte de föreslagna bestämmelserna i denna paragraf i stället borde införas i regeringsformen. Emellertid synes de å ena sidan passa illa in i denna moderna författning och å den andra sidan ligga så nära föreskrifterna i successionsordningen, att det torde vara försvarbart att upptaga dem i denna.

§ 10

I denna paragraf, som är ny, föreslås att gemålen till drottning–statschef skall bära titeln prins, givetvis utan att detta innebär någon rätt för honom till kronan. Titeln erhåller han automatiskt i och med giftermålet med drottningen–statschefen eller, om han varit gift med henne redan före hennes tronbestigning, i och med denna. Om drottningen–statschefen lämnar tronen eller om paret träder i skilsmässa, förlorar han naturligtvis titeln.

Övergångsbestämmelser

Såsom av det föregående framgår torde det föreliggande förslaget inte behöva åtföljas av några särskilda bestämmelser om övergången till den nya tronföljdsordningen. Att märka är emellertid, att successionen till tronen inte kan likställas med privaträttsliga arvsregler utan är ordnad enligt ett i grundlag givet offentlighetsligt regelsystem som kan av riksdagen i vederbörlig ordning ändras, även om detta medför att en dittills till tronen arvsberättigad prins mister sin arvsrätt eller får träda tillbaka i turordningen till tronen. När de föreslagna ändringarna i regeringsformen och successionsordningen fått kraft av grundlag, vilket om inte riksdagsupplösning kommer emellan kan ske tidigast efter det att de behandlats av den riksdag som sammanträder efter nyvalet 1979, kommer de att beröra samtliga manliga och kvinnliga avkomlingar till Carl XVI Gustaf, alltså även dem som fötts före ikraftträdandet. Detta innebär att om vårt kungapar före nämnda tidpunkt får först en dotter och sedan en son, den senare – som enligt den gamla ordningen skulle stått närmast tronen – i och med tillkomsten av de nya tronföljdsreglerna får intaga platsen efter sin syster i arvföljden. Skulle mot förmodan en annan reglering önskas, måste detta komma till uttryck i en särskild övergångsbestämmelse.

Bilaga

København, den 26. august 1952.

Professor, dr. jur. *Stig Iuul*:

**Responsum vedrørende de problemer, der knytter sig til en ændring
af tronfølge-loven af 1853.**

Egentlige jævnbyrdighedsbestemmelser, som var meget almindelige i tysk fyrsteret før revolutionen, findes i nutiden kun i Sverige og gælder her alene prinser, hvorved må erindres, at prinsesser i Sverige hverken er successionsberettigede eller kan være arveoverførende mellemed. Andre forfatninger opstiller vel ikke noget formelt krav om jævnbyrdighed, men rent faktisk har det været hovedreglen, at prinser eller prinsesser, når de ønskede at bevare arveretten til tronen, indgik jævnbyrdige ægteskaber, og krav om jævnbyrdighed kan have været opstillet som betingelse for at meddele det efter forfatningen nødvendige samtykke til ægteskabet.

Opfyldelsen af et sådant krav om jævnbyrdighed vil imidlertid i nutiden være væsentlig vanskeligere end tidligere. Antallet af regerende fyrstehuse er meget lille, og den sociale position, som indtages af medlemmerne af tidligere regerende huse, er i nutiden så forskellig fra de regerende fyrstehuses, at jævnbyrdigheden mellem de to grupper af fyrstehuse i nogen grad er fiktiv.

Ved gennemførelsen af en kvindelig arvefølge må man gøre sig klart, at udsigten til, at arveberettigede prinsesser kan indgå ægteskab med medlemmer af andre regerende huse, tilmed vil være ringere, end hvis de pågældende prinsesser ikke havde arveret til tronen. Som følge af, at tronfølgeordningerne i alle europæiske monarkier i større eller mindre omfang giver mænd fortrin frem for kvinder i successionen, vil næsten alle mandlige medlemmer af de regerende fyrstehuse enten være tronfølgere eller i hvert fald være så nær beslægtede med den regerende konge eller dronning, at deres successionret let kan blive aktuel. Ved ægteskab mellem en sådan prins og en til en anden trone arveberettiget prinsesse vil det derfor være en nærliggende mulighed, at der opstår en personalunion i løbet af et par slægtled. En sådan personalunion vil i visse tilfælde være ligefrem forbudt i forfatningen i det ene af de to lande – og rummer under alle omstændigheder store statsretlige betænkeligheder i nutiden, medens man i ældre tid, da tronfølgen ordnedes ud fra dynastiske hensyn, tværtimod betragtede sådanne

statsforbindelser som en ønskelig konsekvens af tronfølgereglerne. For at undgå indtrædelsen af en personalunion vil det derfor ofte være nødvendigt, at den ene af ægtefællerne renuntierer på sin successionsret, således som tilfældet f. eks. var ved prins Philip af Grækenlands indgåelse af ægteskab med daværende prinsesse Elisabeth af Storbritannien 1947, idet en prins, der fødtes i dette ægteskab, foruden at være nærmeste engelske tronarving efter sin moders tronbestigelse ville være en af de nærmeste arveberettigede til tronen i Grækenland. Den græske forfatning forbyder som tidligere omtalt ubetinget, at den græske krone forenes med nogen anden.

Det synes herefter klart, at hvis man giver danske prinsesser arveret til den danske trone, må man ved et påtænkt ægteskab mellem en sådan prinsesse og en prins tilhørende et andet regerende kongehus forudse, at der enten fra det ene eller det andet lands side stilles krav om, at en af de to ægtefæller renuntierer på sin successionsret, hvilket ifølge sagens natur vil medføre, at en dansk prinsesse, som ønsker at bevare sin successionsret til den danske trone, vil møde store vanskeligheder for indgåelsen af et jævnbyrdigt ægteskab i egentlig forstand. Adskillige af de prinsesser, som indgår jævnbyrdigt ægteskab, må give afkald på arveretten til den danske trone, således at den kvindelige arvefølge fortrinsvis vil komme de prinsesser til gode, som ikke indgår jævnbyrdigt ægteskab.

Man kan rejse spørgsmål om, hvorvidt jævnbyrdighedssynspunktet overhovedet har nogen berettigelse i nutiden. Man vil være tilbøjelig til at gå ud fra, at det hviler på irrationelle forestillinger om det fyrstelige blods renhed og om visse arvelige egenskaber i de fyrstelige slægter, som ville trues ved indblanding af ikke-fyrsteligt blod, og en sådan tankegang vil i nutiden næppe finde større tilslutning. På den anden side anerkender man dog ikke, at de til en trone arveberettigede personer står lige så frit ved valget af ægtefælle som andre medlemmer af samfundet. Ingen nyere forfatning har opgivet kravet om en vis censur fra statsmagtens side med hensyn til dette valg. En af de mest moderne engelske statsretlige fremstillinger (*Keith*) udtrykker det på den måde, at landets interesse i successionen til kronen "renders it *necessary* (udhævet her) that his (kongens) choice of a consort should be approved by his ministers as representing the will of the electorate as was shown in King Edward VIII's case in 1936". Heri ligger vel ikke nødvendigvis, at den regerende konges eller dronnings ægtefælle behøver at være fyrstelig, men det er dog ikke uden betænkeligheder at gennemføre en ordning, der formentlig vil medføre, at til tronen arveberettigede prinsesser ofte vil indgå ægteskab med andre end fyrstelige personer.

I det moderne konstitutionelle monarki er det nemlig i højere grad end under nogen anden regeringsform nødvendigt, at statsoverhovedet er hævet over alle parti-, stands- og erhvervsinteresser og ikke i kraft af snævre familiebånd knyttet til enkelte kredse af befolkningen. En sådan uafhængighed opnås imidlertid kun fuldtud, når de i kongehuset indgiftede mænd og kvinder selv i kraft af deres fødsel er i besiddelse af en tilsvarende uafhængighed. En ordning af tronfølgen, der som konsekvens vil have, at en prinsesses ægtefælle, der måske til sin tid vil stå som prinsgemal og som det fremtidige statsoverhovedes fader, kan være af rent borgerlig stand, vil hurtigt resultere i, at det danske kongehus mister sin sluttede karakter, og den regerende konge eller dronning vil gennem sine nærmeste ascenderter med

familiebånd knyttes til visse bestemte kredse af befolkningen. Selv om sådanne kredse måske ikke vil være i stand til gennem den regerende konge eller dronning at øve nogen politisk indflydelse, vil det utvivlsomt føles ubehageligt, hvis den regerende konges eller dronnings nærmeste slægtninge er politiske forgrundsfigurer, repræsenterer udprægede erhvervsinteresser eller måske ved deres optræden giver anledning til berettiget offentlig kritik.

Erfaringerne fra de sidste årtier i de lande, i hvilke den arvelige kongemagt er bevaret, har vist, at denne repræsenterer en umådelig værde, ikke mindst i kritiske øjeblikke for land og folk. Dette beror på, at kongemagtens indehaver tiltræder sin stilling og udøver sine funktioner uafhængigt af den øjeblikkelige politiske magtfordeling alene i kraft af sin arveret. Herved opnår kongen en ganske særlig autoritet samtidig med, at han i højere grad end noget valgt statsoverhoved er i stand til at optræde som *hele* folkets samlingsmærke. Denne særlige position er imidlertid utvivlsomt i den almindelige bevidsthed i høj grad afhængig af, om den regerende konge tilhører en fyrsteslægt, som i tidernes løb har delt onde og gode år med folket, og som står som en fast afgrænset kreds inden for denne. Historien frembyder talrige eksempler på, at den første repræsentant for et fyrstehus, som i kraft af et forholdsvis fjernt slægtskab med det hidtil regerende hus bestiger tronen, i mange år, ja måske i hele sin regeringstid, har måttet kæmpe med betydelige vanskeligheder. Dette har også de fleste valgte konger gjort som følge af, at deres valg ikke har været enstemmigt. Et medlem af det gamle fyrstehus mødes derimod i reglen med tillid og hengivenhed fra folkets side ved sin tronbestigelse. Ved at berøve kongehuset dets afgrænsede karakter og knytte det med slægtsskabsbånd til snævrere eller videre kredse inden for folket vil man let undergrave forestillinger, som måske ikke lader sig klart rationalisere, men hvis store følelsesmæssige betydning er en kendsgerning.

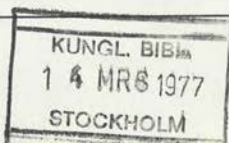
De i det foregående nævnte betænkligheder ved at opgive den hidtidige agnatiske tronfølge gør sig ikke gældende i samme grad ved de forskellige former for kvindelig tronfølge. Størst er betænkelighederne ved en ordning, der ganske sidestiller mænd og kvinder i tronfølgen alene med fortrin for den ældre frem for den yngre, idet kongehuset derigennem i løbet af få slægtled vil miste enhver afgrænsning. En blandet lineal-gradual ordning som den i Nederlandene gældende¹ har den ulempe som enhver gradual ordning, at den fører til hyppige tronskifter, idet der jævnlig vil være ringe aldersforskel mellem den afdøde monark og hans efterfølger. Den agnatisk-kognatiske arvefølge, som den forekommer i kongeloven af 1665, adskiller sig i det væsentlige kun fra den gældende tronfølge af 1853 ved, at den i den situation, hvor samtlige agnater er uddøde, ikke lader tronen være ledig, men lader den overgå til en kvinde, som er beslægtet med den sidst afdøde konge og tilhører dennes stamfaders descendens, uden hensyn til, hvor fjernt slægtskabet iøvrigt måtte være. Efter denne ordning bliver den kvindelige arvefølge således kun en nødhjælp, der sigter til at udskyde det i grundlovens § 8 forudsete tilfælde af tronledighed så meget som muligt. Den ordning af den kvindelige arvefølge, som forekommer mest hensigtsmæssig, og som bør tages som forbillede ved udarbejdelsen af en ny tronfølgeordning, forekommer mig herefter at være den engelske tronfølge.

¹ Ändrades 1963, varvid de graduala inslagen bortföll.

Statens offentliga utredningar 1977

Kronologisk förteckning

1. Totalförsvaret 1977-82. Fö.
2. Bilarbetstid. K.
3. Utbyggd regional näringspolitik. I.
4. Sjukvårdsavfall. Jo.
5. Kvinnlig tronföljd. Ju.

Statens offentliga utredningar 1977

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Kvinnlig tronföljd. [5]

Försvarsdepartementet

Totalförsvaret 1977-82. [1]

Kommunikationsdepartementet

Bilarbetstid. [2]

Jordbruksdepartementet

Sjukvårdsavfall. [4]

Industridepartementet

Utbyggd regional näringspolitik. [3]

KUNGL. BIBLIOTEK
14 MRS 1977
STOCKHOLM

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-03297-X
ISSN 0375-250X